جمادی الاخری ۱۵ سنه ۱۳۲۶ — سه‌شنبه — ایيول ۱ سنه ۱۹۰۸

شورا

آبونه بدلی : سنه‌لك : ۴، آلتی آیلق ۲ روبله ۲۰ کاپك.
« وقت » ‌برلن برگه آلوچیلارغه :
سنه‌لك ۷ ، آلتی آیلق ۳ روبله ۸۰ کاپك‌در .

آدرس :

Редакцiя «ШУРО» Оренбургъ — Rédaction du «Chouro» Orenbourg.

اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان علمی وادبی مجموعه‌در. نومر ۱۳

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

۷) عبد اللطیف خان

۹۲۴ — ۱۵۱۸

ابراهیم خان اوغلی و محمد امین خاننك کچوك برادری اولان اوشبو ذات ، محمد امین خاننك ایکی مرتبه خانلغی آراسنده بیش ییل قدر بر مدت قزان حکومتنده خان اولوب طوردی .

عبداللطیف قریمده آناسی نور سلطان بیکه یاننده طوروب، ویلیکی کناز حضورنده خدمت ایدر ایچون دیه مسقواغه کلمشیدی . ایشته اوشبو وقت بونی قزانلیلر چاقردیلر . شونك ایچون مسقوا کنازی عسکر وماءمورلر ایله برلکده مسقوادن قزان شهرینه یباروب تخت که اوطورتدردی واوزینه اطاعتلی اولور ایچون دیه عبداللطیف هم الوغ میرزالر وقزاننك معتبر ذاتلرندن آند ایتدردی (۱) .

شیبانی خانلردن آغالاق خان اسمنده بر ذات عبد اللطیف خان اوستنه کلور ایچون حاضرلنه‌در ، دیه بر خبر چیقدیغنی بهانه ایدوب ، مسقوا کنازی ایوان ، قزان اوزرینه مسقوادن عسکر یباردی . همده بوندن صوڭ خان حضورنك مسقوا ماءمورلری طورمق عادتی باشلاندی . خانلرنی اوزلرینڭ دشمانلرندن صاقلامق بهانه‌سی ایله هر وقت قزاننك مسقوا کنازی طرفندن روس ماءمورلری طوررلر ایدی. مذکور ماءمورلر خاننی

(۱) صالاویوف .

کیکاش ایتمادیکلری یاکه بیلوچیلرنڭ مشورتلرینی طوتمادقلری سببندن خان عسکری ایله صوغشه آلمادیلر ، خان ایسه اوقا یبلغه‌سندن چیقدی ، روس عسکرلری قاچدیلر . کنـاز ۋلادیمر قوربسکی ، کناز شـرمیتوف کبی بهادرلر صوغشده هلاك بولدیلر ، کناز فیدور آبالینسکی اسیر توشدی . عین شول وقت صاحب گری خان ۋولغه بوینچه قزان عسکری ایله مسقوا اوستینه کلمکده ایدیکی ایشدلدی . اوشبو سببدن نه قیلورغه‌ده بیلمای واسـیلی تمام حیرانلقده قالدی .

قزان وقریم چیرولری « قولومنا »شهری یاننده بربرینه قوشلدیلر مسقوا عسـکرینی قردیلر ، هلاك ایتدیلر ، اسیر آلدیلر . باتوخان ایله توقتامیش خان واقعه‌لرنی ایکنچی مرتبه اوله‌رق کتوردیلر . ایکی عسکر برلکده منتظم‌روشده مسقوا اوستنه یوردیلر . ویلیکی کناز واسیلی مسقوانی چوقنچق کیاوی پیتر (خـدای بیردی بن ابراهیم خان القزانی) قولینه تابشروب اوزی « وولوف » شهرینه قاچوب کتدی . قورقولرندن مسقوا خلقی نه قیلورغه بیلمادیلر .

٩٢٨ — ١٥٢١ ده ایيون ٢٩ نچی کون خان ، مسقواغه براق دگل یرگه کلوب طوقتادی . بونی کوروب مسقوا خلقی کریملگه قاچارغه باشـلادیلر . اورامل آت ، آربه ، خاتون قز ،بالا چاغا ایله طولمش ، نظام‌وترتیب تماما بتمش ، قاپقه‌لردن کرگان وقتده بربری اوستینه یغلوب طغزلاشوب طورمقده‌لر ایدی . مسقواده طوب آتو علمنی بلوچی بر نمسه اولسه‌ده داری اولمادیغی سببندن طوب ایله نمسه‌دن فائده اولاچق دگل ایدی .

هر بر یردن امیدلری اوزلدیکی صوڭ مسقوا خلقی زور هدیه‌لر ایله ایلچیلر یباروب خان حضرتلرندن صلح اوتندیلر . خان ایسه بونلرنڭ رجالرینی قبول ایتدی مسقوا طرفندن هر ییل ، دان تولانوب طورمق شرطی ایله صلح یازلدی . بو یازونی واسیلی‌گه یباردیکلرنده تمام شادلق اوزرنده پیچاتنی باصدی . خان‌ده عسکری ایله برابر قریم‌غه وقزان عسکری ده قزانغه قایتوب کتدیلر (١) . مسقوا خلقی اوشبو بلادن قورتلوب قالدقلرینڭ شکرانه‌سی ایچون هر ییل ٢٩ نچی ایونده دینی بایرام ایتمکده‌لردر . (پیتراو بایرامی) .

محمد گری خان قریم ، قزان حتی‌که نوغای ترکستان وسیبریا ولایتلرینی برگه قوشوب کوچلی بر اسلام دولتی تاءسیس ایتمك قصدنده ایدی . اوشبو پلانی بوینچه ٩٢٩ — ١٥٢٢ تاریخنده استرخان ولایتنی ضبط ایتدی . اگرده تدبیر ایله حرکت ایتمش اوله ایدی ، محمد گری خان بو مرادینه ینگل روشده یته‌چك حتی‌که ایران ایله مسقوانی ضبط ایدوب آوروپانی تتراچك ایدی . فقط ترك وتاتار خلقنده بهادرلق اولسه‌ده تدبیر یوقدر ،بونلر تدبیرسزلـکلری سببندن بهادرلقلری ایله حاصل ایلامش دولتلرینی بر ساعت ایچنده تلف وضایع ایته‌کده‌لر ؛ شول سـببلی محمد گری خان مذکور مرادینه ایرشه آلمادی (٢) .

(١) محمد گری خاننڭ آشغوب قایتوب کیتوینڭ سببی برهان پاشا ازاۋسکی اسمنده بر آدمنڭ مکتوبلرندن آڭلادیغینه کوره قارامزین ' استرخان خانلری طرفندن قریم مملکتینه هجوم ایدرگه حاضرلنمك خبرلری کلدیکیدر ' دیه کوسترەدر ' ج ٧ (ح) بیت ٢٢ .

(٢) بو سوزلرنی قارا مزین سویلامشدر. واقعا ترك وتاتارلرنڭ تاریخلرنی تفتیش ایدنلرگه بونلرنڭ فوق العاده بهادر وجسور ' مروتلی ' مرحمت وشفقتلی اما تدبیرسز ایدیکلری آچیق کورلوب طورر.

مسقواکنازی واسیلی محمد گری خاننك مذکور فکرلرینی تمام بیلوب طورر وشول سببدن‌ده قریم ایله قزاننی بربرندن آیرر ایچون چاره وفرصت کوزاتر ایدی.

محمد گری خاننك استرخاننی ضبط ایتد یکن ایشندیکی صوڭ صاحب گری خان قزانده اولان مسقوا ایلچیسی واسیلی یوریفنی ومسقوا تبعه‌لرنی اولدرتدی ومالل‌رینی ضبط ایتدردی. بونی ایشدوب مسقوا خلقی پك متأثر اولدیلر. وافراط درجه‌ده قایغردیلر. بو واقعه ایسه ۹۲۹ ــ ۱۵۲۳ تاریخنده یاز کونی ایدی. فقط مسقواغه اوشبو خبر ایله برلکده قریم خانی محمد گری خاننك اولدرلدیکی خبری‌ده ایرشوب (۱) مسقوا خلقینك شادلانولرینه سبب اولدی.

صاحب گری خاندن اوچ آلور ایچون ویلیکی کناز واسیلی، عسکر ییغوب قزان اوستنه وارمق قصدیله نیژغورود شهرینه کلدی وشوندن قزان اوستنه شاه علی خان ایله باشقه لرنی یباردی.

بونلر ایسه «صور» صوی‌ڤولغه‌گه قوشلغان یرگه «واسیلی صورسکی» شهرینی بنا ایتدیلر وبوندن باشقه هم روسیه عسکری صغنور وقزا نلیلرغه هجوم ایدرگه یاردم ویره‌چك قلعه‌لر یاصادیلر. قزان تبعه‌لرینی کوب مشقتلرگه توشردیلر، جای بویی اوشبو خدمتلر ایله شغللنوب کوز اولدیغنده مسقواغه قایتدیلر. اوشبو ییل وجودکه کتورمش شیلر یاردمی ایله کیله‌چك ییلده قزاننی ضبط ایده‌چکلرنده شبهه‌لری قالمادی. بو وقت الڭ اخلاص ایله خدمت ایدوچی وروس عسکرینی ترتیب‌که

(۱) نوغای مفسدلرندن مامای ایله آغیش طرفندن اولدرلدی، یاشی ۸۵ده ایدی. (قاموس الاعلام وقارامزین).

صالوب پلانلر قوروب یوروچی شاه علی خان اولور ایدی.

صاحب گری بو حاللرنی کوروب آلداغی ییلده روسلرنڭ قزان اوستنه کیله‌چکلرنده شبهه‌سی قالمادی، فقط بردن قزان ایچی طنچ اولمادیغندن وایکنچیدن قزان عسکری ایله گنه روسلرغه قارشو طوررغه ممکن کورلما دیکندن استانبولده سلطان سلیمان قانونی حضورینه ایلچی بباروب قزان مملکتنی اوزینه تابع حساب ایدرگه وقزاننی‌ده واسیلی‌دن صاقلارغه اوتندی.

سلطان سلیمان اوشبو وقتده بتون جهاننی تتراتوب طورمقده اولان قوت وشوکتلی بر پادشاه ایدی. اگرده استانبولك تختنك یاتقان وقتنك واسیای‌گه بارماق سلکمش اوله ایدی واسیلی قزان طرفینه حتی کوز صالاچق دگل ایدی، فقط قزانه عسکرده یباره‌دی وجدی صورتده اولەرق قزان مسئله‌سینه کرشمادی‌ده. آنچق برسودا مسئله‌سی ایله مسقواغه یبارمش اولان اسکندر منکوبسکی اسملی (۱) برگریك آرقلی اوشبو مسئله حقنده‌ده سویلاشورگه قوشدی. (خرستیان برگریك، مسقواده ویلیکی کناز سراینده قزان مملکتنی استانبول سلطانینه ویرورگه اجتهاد ایته مسلمانلرنی بربرگه ییغوب کوچ حاصل ایتدررگه طریشه ایمش! قارامزین نڭ: ــ ترك وتاتارلر بهادرلر، اما اداره وتد بیرلری یوق! ــ دیدیکی سوزی درستدر. حالبوکه سلطان سلیمان ترکیاده الڭ شهرتلی

(۱) بو کمیسه سلطان طرفندن مسقواغه اوچ دفعه کلدی و ۱۵۳۰ نچی ییلده مسقواده وفات اولدی. قارامزین ج ۷ بیت ۱۵۶.

پادشاهلرنڭ برى ايدى. بويلە بيوك مسئلەنى خرستيان كربك ذمەسينە تابشرمق «حمص» خلقينڭ يهودى مؤذن باللاب قويمقلرندن دە عجبدر!) .

منكوبسكى ايسە قزان مملكتينڭ كوبدن بيرلى مسقوا حمايتندە اولديغنى واوشبو سببدن صاحب گرى خاننڭ ترك سلطانينە ويرگە حقى يوق ايدكنى رسمى صورتدە اعلان ايتدى. بناءً عليه صاحب گرى وقزان مملكتى هيچ حاميسز وياردمچيسز قالدى.

صاحب گرى خان استانبولدە سوزى اوتماديكنى وسلطان ايلچيسى طرفندن قزاننڭ مسقوا حمايەسندە اولوب دە اوزينڭ يالغز بر اختلاچى اولديغى ايلە اعلان ايدلديكن ايشتديكى صوڭ بتون بتونە مأيوس اولدى وقانغى طرفە قارارغەدە بيلماى عاجز قالدى. آخرندە دە اوزى سلطان حضورينە واروب سويلاشديكى تقديردە سوزينى قبول ايتدرەچكنى، بو سببدن دە سلطان اسمندن قزان مملكتى سلطان حمايەسندە اولديغى ايلە اعلان قيلدرەچغنى اميد ايدوب بالقصد اوزى استانبولغە سفر قيلورغە قرار بيردى.

قزان مملكتنى بتون بتونە ضبط ايدوب مسقوا كنازلگينە قوشمق قصديلە ويليكى كناز واسيلى ١٥٠٠٠٠ عسكر ترتيب ايدوب (١) قزان اوستنە بياردى عسكر باشلقلرى ايسە شاه على خان، وغيرلر اولور ايدى.

ايشتە بو خبرنى ايشتديكى ايلە صاحب گرى خان ايچون بتون دنيا تار اولدى ومقدمە ويرمش قرارينە بناءً استانبولە واروب سلطاندن ياردم صورامقنى جزم ايتدى.

اوزينڭ ياقينلرينە اوشبو فكرينى سويلاديكى حالدە عموم خلقلرغە ايسە حج گە وارمقدە ايدكنى اعلان ايتدى واوزينڭ بر طوغمەسى محمود گرى بن مڭلى گرى اوغلى صفا گرى نى اورنينە نائب روشندە قويوب اوزى قزاندن چيقوب كتدى. بو واقعە ايسە ٩٣٠ - ١٥٢٤ تاريخندە ياز كوننده اولمشدر.

حقيقت حالدن خبرسز اولان خلقلر صاحب گرى خاننڭ بويلە وقتدە حج گە كيتوندن رضا اولماديلر، جبن ودنبلگى سببندن مسقواليلردن قاچوب كتدى ديبە تهمت ايتديلر.

صاحب گرى خان استانبولغە واروب مقصودنى سويلامش ايسەدە سوزى التفاتسز قالدى؛ قزان مملكتى اوز حمايەسندە ايدكنى اعلان ايدوب صاحب گرى گە عسكر وفرمان ويروب قزانغە قايتاروب بيارمچك بردە سلطان، صاحب گرى خاننى قريم خانى ايدوب قريم گە بياردى، قزان كوڭللردن، خاطرلردن چقوب مهمل قالدى. آخرندە ترك سلطانلرينڭ تدبيرسزلكلرى سببندن صاحب گرى خان ٥٠ ياشندە وقتندە مقتول اولدى. بو واقعە ٩٥٨ — ١٥٥١ دە قريم ولايتندە اولمشدر.

صاحب گرى خان، «بغچە سراى» شهرندە خان سراى يانندە اولان جامع شريف ايلە بر چوق مسجد ومدرسەلر بنا ايتدردى، انل، جابق، قوبان، دون، اوزى، جم بيلغەلرى بويندە اولان چادر ايلە يوروچى تاتارلرنى قريم ولايتنە كتوروب برلشدردى وهر برينە دە لازم درجە ير ويروب معمور ايتدردى (١) .

(١) ايكنچى بر يرندە قارامزين اوشبو عسكرنڭ ١٨٠٠٠٠ ايدكنى روايت ايتە در. ج ٧ (ح) بيت ٢٦ .

(١) مستفاد الاخبار. ج ١ بيت ١٣١ — ١٣٢ .

مصطفی کامل پاشا

مصرده «اللؤا» جریده سینڭ صاحبی اولوب ۱۸۷۴ ده دنیاغه کلدی و ۱۹۰۸ ده وفات ایتدی.

مصطفی کامل

اوشبو ییل ۱۰ -- ۲۳ نچی فیورال مصطفی کامل پاشا وفات اولوب مصر ایچون بیوک مصیبت اولدی. بو حسرتنگ اثری مصردن اوتوب بتون اسلام عالمینه تارالدی، تاوشی ده مشرق ومغرب بلرده شاولاب طوردی.

«اللؤا» صاحبی اولان مصطفی کامل پاشا مذکور کونده وفات اولوب، ایکنچی کونده مدفون اولدی. جنازه سینه حاضر اولمش ذاتلر اون بیگلر ایله صانالور ایدی. مصرده اولان قارت وياش، بای وفقیر، عالم وجاهل الحاصل بتون خلق بو جنازه نگ آردندن یوردیلر. شاعرلر مرثیه‌لر، خطیبلر نطقلر سویلادیلر. غزته ومجله‌لر آغلادیلر، بونگ حقنده اولان مرثیه وقایغو-لرنی یازوب هفته وآیلر ایله شغللندیلر. بتون مصر مملکتنی بر دار الاحزان اولدی.

جمعیت خیریه‌لر، جمعیت ادبیه‌لر، علمی مجلسلر، ملی مکتب ومدرسه‌لر حتی که بعض ماسون جمعیتلری ده اوشبو عمومی قایغوغه اشتراك ایتدیلر. کوب کیمسه‌لر بیگا باغشلاب جمعیت خیریه‌لرگه اعانتلر ویردیلر. آنگلیه، فرانسیه مملکتلرندن، هندستان طرفلرندن تعزیه مکتوبلری کلدی. تیلغراف آگینتلری، فرنگ غزته‌لری بونڭ وفاتی حقنده بحثلر ایتدیلر. تمثالنی قویار ایچون مصرده بر کامیسیه تشکیل ایدلدی.

ایمدی وفاتی بو درجه ده اثرلی اولان ذاتنڭ ترجمهٔ حالنی، خلق وعمللرینی، تاریخده اولان اورننی بیلورگه پك تیوشلی اولسه کرك. شونڭ ایچون عرب مجله‌لرندن انتخاب ایدوب بو یرده بر قدر ترجمهٔ حالی یازلمق مناسب کورلدی.

ترجمهٔ حالی

مصطفی کامل پاشا ۱۸۷۴ ده ۱٤-۲ نچی آوغوستده مصر شهرنده دنیاغه کلدی. آتا وآناسی مصرلی اولوب، آتاسی مهندس ایدی، مصطفی ابتدائی مکتبده اوقودیغی وقتده آتاسی وفات اولدی. ۱۲ یاشنده وقتنده ابتدائی مکتب درسلرنی، تمام ایتدی. بوندن صوڭ تجهیزیه مدرسه سنده دورت ییل اوقودی وشهادت نامه آلوب چقدی.

تجهیزیه مدرسه سنده اولدیغی وقتده زیرا کلکی وسوزگه ماهرلکی ایله استاذلرینی عجب که قالدرمش، حتی که شول وقتده معارف ناظری اولان علی پاشا مبارك: «سن امرئ القیس کبی کورلورسن، کیلچکده پك اولوغ بر آدم اوله‌چقسین!» دیمشدر.

بو مدرسه‌نی تمام ایتدیکی صوڭ حقوق مدرسه سینه کروب آدوافاتلق ایچون حاضرلنمش وشونگله برابر فرانسزلر نڭ حقوق مدرسه‌لرینه ده دوام ایلمشدر. (بر وقت ایکی حقوق مدرسه سنده تحصیل ایتمش). بوندن صوڭ فرانسه‌ده طرلون شهرنده اولان حقوق مدرسه سنده اوقوب ۱۹ یاشنده وقت شهادت نامه آلمشدر.

فرانسه‌ده اوقودیغی وقت اوز ینك استاذلرندن فرانسزغه محبت ایتمك و انگلیزلرگه نفرت ایلمك عادتنی اوگرنمش واوشبو وقتندن مصرنی انگلیزلردن قوتقارمق فکرینه کرمشیدر.

برچوق ادبی جمعیتلرگه اعضا اولەرق یازلدی، مجلسلرده خطبەلر سویلر و وطنی جریدەلرده مقالەلر یازار ایدی.

« فتح اندلس » اسمنده بر تیاتر کتابی و « حیات الامم » نام ایکنچی بر اثر ترتیب ایتدی وصوڭره ده « المسئلة الشرقیة» اسمنده مشهور رساله سینی یازوب نشر ایـلادی. بونلرنڭ هر برینڭ مندرجه لری مصر خلقینه مصرنڭ استقلالنی سویدرمك ووطنی شعور اورنلاشدرمقدن عبارت اولور ایدی. اوشبو سببدن یانینه ایبده شلری بیغولدی ، دوست ومربدلری کوبایدی واوشبو وقت « المدرسة » اسمنده بر ژورنال چغاررغه کرشدی.

۱۸۹۲ تاریخنده مصرنـڭ خطیبی اولان عبد الله ندیم مصرغه قایتدی واوشبو وقت مصطفی کامل پاشا بونـڭ مجلسینه دوام ایدوب استفاده ایلادی، عربی پاشانڭ مرادینڭ ناتمام قالدیغینڭ سببلرینی اوگرنـدی. شونلردن صاقلانوب اش که کورلدیکی صورتده مصری انکلیزلردن خلاص ایتمك ممکن اولەچغنی ظن ایلر اولدی.

خدیوعباس باشانڭ تخت که چیقدیغی کون اولمق مناسبتی ایله ۱۸۹۳ نچی یـل ۸ نچی ینوارده ایبده شلری ایله « ازبکیه » ده بایرام یاصادیلر. برنچی مرتبه اولەرق مصطفی کامل پاشا اوشبو مجلسده خطبه سویلاب ، خطبەسنده انکلیزلرنك مصردن چغولرنی طلب ایدرگه تیوشلی ایدیکن آڭلاندی . بو مجلسده حقوق مدرسەسینك ناظری ده وار ایدی . ایکنچی کونده اوشبو ناظر مصطفی نی اوز اوینه چاقروب ، مذکور خطبه سی ایچون شلته ایدرگه کرشدی. مصطفی ایسه : «بن مصرلی اولدیغم جهتله مصر مسئلەسی حقنده سوز سویلرگه حقلیم ! » دیه قاتیغ جواب ویردی. ناظر ایسه معارف نظارتنه شکایت ایتدی ، معارف نظارتی ده شاگردلرنڭ بو کبی مجلسلرگه اشتراك ایدولرنی منع ایدوب فرمان نشر ایتدی. بوشیلرنی مصطفی اوزینه قارشو اشلاندیکنی بیلوب مقصودینه دخی غیرت ایله کرشدی.

اوشبو ییل فرانسەغه واروب علم حقوق ایله مشغول اولدی وایکنچی ییلده مصرغه قایتوب آدواقاتلك ایدرگه کرشدی واسکندریه گه واروب کوب خلق حضورنده خطبه سویلادی اوشبو خطبەسی ایلەده خلق کوڭلنی تسخیر ایتدی.

۱۸۹۵ نچی ییل پاریژغه واروب فرانسه پارلمینتوسـینه عریضه ویروب انکلیزلرنـڭ مصردن چقولرینی طلب ایدرگه اوتندی. بو اشلردن زور نتیجه چقماسـەده اوشـبو یاش یکیتنڭ جسارتی وفصاحتی ، غیرت وهمتی حقنده فرانسوزلر حیران اولدیلر ، غزتەلری بونڭ حقنده اوزون مقالەلر یازدیلر ، مجلسلرگه چاقروب خطبەلر سویلاتەلر ایدی . حالبوکه بو وقت یاشی آنچق ۲۱ ده اولمشدر .

مصردن یازمش مکتوبنه انکلیز وزیرلرندن اولان غلادستون : «مصردن چقاروقتمز کوبدن یتدی ! » دیه جواب یازمشیدی.

۱۸۹۶ ده مصرغه قایتوب همیشه سیاست ایله شغللندی ، خطبەلر سـویلاب جریدەلرگه یازدی ، آخرنده ده اوزینڭ فکرینه خدمت ایتدررایچون ۱۹۰۰ ده « اللواء » اسمنده جریده سنی چغاررغه باشلادی . بو جریده شمدی ۹ نچی ییلینه کردی وهمیشه دوام ایلر. بونڭ ایله گنه قناعت ایتمای انکلیز وفرانسوز لسانلرنده ده « اللواء » نشر ایدرگه کرشدی ،

بو نلر ایچونده بالقصد آورو پاغه واروب مقتدر محررلر کتوردی.

آزغنه بر مناسبت کلور اولسه فرصت کچرمای انکلیزلر خلافینه سویلار بازار ایدی. «دانشوای» واقعه‌سی ظاهر اولدیغنده مصر خلقندن ۱۲۵۰۰ عدد امضا یعقوب خدیو اسمینه عریضه ویردی.

ترکیا دولتنه دوست اولدیغی جهتله مذکور دولت طرفندن کوب میداللر و آخرنده ده پاشالق مرتبه‌سی آلدی. «حزب وطنی» اسمنده مصرده بر حزب تشکیل اولندیغنده مصطفی کامل پاشاده عمرلك اولارق رئیس صایلاندی. فقط اوشبو انتخاب صوکنده عمری قسقه اولدی و ۳۴ نچی یاشنده ایکان وقتنده دنیاغه وداع ایلادی.

(آخری وار.)

مقاله‌لر

آمریقا فکرلری

آنا و آنك ایزگولگی

بو مقاله خاتونلر ایچون دگل بلکه ایرلر هم ده آنالرنك قدرلرینی لازم درجه ده بیلمی طورغان ملیونلر ایله یاش یکیتلر ایچون یازلنور.

قزو وطوزانلی بر کیچه ده یوزلر ایله خاتونلر بالالرنی قاراب شغللنوب اوزلرینك راحتلرینی فدا ایلارلر. کون بوینچه قزوده قراشلری اشلاب، آروب فایتوچیلر آراسنده یوزلر ایله خاتونلر کوله کوله بالالرینی تربیه لرلر. بتون دنیا خلقی صالقون کیچه لرده توراوب، جلنوب راحت یوقلادقلری وقتده یوزلر ایله خاتونلر اوزلری اوشوب بالالرینی قاراب یوقوسز اوطوررلر.

اجتهادلی ایرلرنی کورسه‌لر خلقلر مدح ایته‌لر؛ «اوز اجتهادی ایله نه قدر بایلق حاصل ایتدی ونه قدر جسارت هم اوکفانلق کوستردی» دیه حیران بولوب سویلیلر. فقط خاتونلر اجتهادی درجه‌سنده اجتهادلی واوز اشنی بیلوب اشلاوچی دنیاده بر ایرده بولنماز!

آنا اوزینك بالاسنی، فائده کورمك ویا که آنك برابرینه برقارشولق تابمق ایچون دگل، بلکه طوغریدن طوغری هیچ بر نرسه امید ایتمای سویه‌در.

اوزینك مقصودینی بولدرر ایچون جاننی فدا ایدوچینی بیگده برابر تابدیغکز حالده اوزینك بالاسی ایچون جاننی فدا ایدوچی خاتونلرنی بیگده بیگنی تابارسز. اوشبو سببدن آنالرینه

حرمت ایتمك ایله بتون بالالر اك زور بورچ
اولمق ایله بورچلولردر.

دنیاده بیوك آدم کیمدر بیلورمیسز؟
آناسینك قدرینی بیلوب، آکا حرمت قیلور
غه وآنك رضالقن آلورغه اجتهاد ایتوچیدر.

اك قاتیغ باغرلی آدم ناپالیون ایدی.
کونچی وماقتانچق بونکا برابر غایت غیرتلی
ایدی. ایشته بو آدم آناسنی حرمت ایتمك
طوغروسنده امثالسز ایدی. آناسینی پادشاه
واوزینیده آنك یاننده بر خدمتچی صفتنده
طوتار همده: «کندیمی بو مرتبه‌لرگه یتشدره
چك روشده تربیه ایتمش آنامه بورچمی ادا
ایتمکدن عاجزم، بالانك کیله‌چك کونی آناسی
نك قولنده در» دیبور ایدی.

دقت ایدگز! بالانك کیله‌چکی آناسینك
قولنده، امتلرنك کیله‌چکی ده آنالر قولنده
در. امتلرنك امت بولوب دنیا یوزنده طورمق
لرینه سببلر آنالردر.

هر بر آنا اوزینك بالاسینی کیله‌چکده
بیوك آدم اوله‌چغنی اعتقاد ایدوب تربیه ایته
در. لکن کوب ایرلر واردر که اوزلرینك
قارشولقلری سببندن آنالرینك اعتقاد ایتولرینك
خلافنه اوله‌رق معناسز آدملر جیوندیغینه کیلوب
قوشولالر ودنیاده نانکورلك تاراتالر.

آنالرنك شفقتلری سببندن دنیاغه
مرحمت وشفقت تارالادر. آنالرنك بالالرینه
اشانولری سببندن دنیاده شجاعت وهم اقدام
آرتا بارادر. آنالرنك حمایتلری هر وقت
آنالرنك قاتیغ کوکللرینی مغلوب ایته‌در.

بر کیمسه‌نك اش کشیسی اولوب اولما
دیغنی بیله‌سگز کیلسه آناسینه اولان معامله‌سینه
وعموما ملت آنالرینه (خانونلرغه) اولان
معامله‌لرینه قاراگز! آنلر ایله گوزل معامله‌ده
اولوچی کیمسه حقیقت حالده انسان واش
کشیسی اولوب، باشقه‌سی حیوان ویرتقچدر.

ای افندی! اوز اوزکه حسن ظن
ایدوب بیك زور آدم روشنده یوررسن،
بویله ظنلرده معنا یوقدر! اش دلیل ایستر،
آنالك سنك ایچون بتون راحتنی فدا ایتدی،
بونك ایله قناعت ایتمای حتی حاجت اولسه
جاننی فدا ایدرگه‌ده حاضر ایدی. لکن
سن، اوزیکه حسن ظنلی آدم! آناکه نه کبی
مکافات ونه کبی مرحمت ایلادك؟ آنالرنك
حاللرینی اصلاح ایتمك حقنده کوسترمش
خدمتلرك نه‌دن عبارتدر؟ بیور! مرحمت
ایدوب شونلرنی سویله!.

الجنة تحت اقدام الامهات
(حدیث شریف)

۴

الله وآنك وارلغی

دنیاده اك کوب وهر اورنده اوله طورغان
بحثلردن: «الله وارمی؟ جانلر منگولکمی؟»
بحثلریدر. هر تورلی تیلده وهر تورلی
اسلوبده بو بحثلر حقنده یازلمش اثرلر حسا
بسز در، بو طوغروده دینلیلر، دینسزلر وهر
بر نرسه‌نی بیلمك آرزوسنده اولان آدملر
یازالر ویازمشلردر.

بعض کیمسه‌لر کورلورکه: العیاذ بالله!
دنیا الله‌غه محتاج دگل، آندن باشقه طورونك
ممکنلگنی فن کوستردی دیبورلر. استغفر الله!
بو سوز آب آچق افترادر. زیرا فن الله‌نك
یوقلغنی دگل بلکه بارلغنی اثبات ایتمشدر.

بر آدم آنالری یوغالغان ماچی بالالرینی
باش وکوزلری آچلمازدن مقدم آلوب بر
صندوقغه صالوب تربیه ایدر اولدی. صندوقغه

تگرماچلر قویوب، قویاش جیلیسی ایله فائده لنسونلر ایچون تارتوب قویاشقه چیقارر ایدی معلوم ساعتلرده سوت ایچرر ایدی. یانلرینه ات کیلوب اورر وقورقتور اولسه آنی قووب یبارر ایدی.

ماچی بالالری شول یردن اوتوب باروچی بر قارت ماچی سویلاوینه کوره اوزلرینی اوشبو آدم گه محتاجلر ایدیکلرینی اگرده اول بو روشده تربیه ایتمگان بولسه احتمال کوبدن هلاك اوله‌چقلرینی بیلدیلر ایشته بو „ ایمان" مرتبه‌سیدر.

کونلرنك برنده ماچی بالالردن بری اوز بیلدیککی ایله، وقتسز صندیغندن چیقدی‌ده شول وقت ات کیلوب بووب اوتردی. بونك اواوی ایچون هیچ کیم عیبلو دگل چونکه اول اوزی نظام وقاعده‌نی بوزدی، زیرا قاعده آنلرنك صندوقدن چیقما زلقلرینی تلیدر ایدی.

بو وقت بونلرنك برسینك آزغنه برکوزی کوره باشلاغان ایدی ایشته اوشبو ناری یارمه سی قدر کوزینك آچلوینه مغرور اولوب: «بزی تربیه قیلوچی آدم هیچ یوق ایمش، بز یوقغه اشانوب یورگانمز، اگرده حقیقت حالده بزنی تربیه ایتوچی آدم بولسه ایدی، بزم طوغانمز نی هیچ تیوشسز برده اتدن آشاتوب اوترتماز ایدی. طوغروسی بزنی تربیه ایدوچی یوق! بز اوزمزگه اوزمز خواجه‌مز، اوزمز ایچون دنیا ایله صوغشمق بزم اوزمزگه تیوشلی!» دیه سویلرگه کرشدی.

ایکنچی بر ماچی بالاسینك کوزی دخی آرتق آچلدی واوته‌گی طوغانندن کوبراك کوره باشلادی. هم ده: «بن یخشی بیلدم بزنی تربیه قیلوچی آدم یوق، بلکه بزنی طبیعت اوشبو روشده دنیاغه کتورگان ودنیاده تربیه ایتوب طورادر، اصلده بزنك بو صندوقمز قویاش قزدروینك اثری ایله یوررگه باشلیدر، نیندای عجب طبیعت! قویاش قزووی نه روشده اثر ویروب یورترگه باشلاوینه ذهنم یتمی، لکن آچیق بیلەم: بزنی تربیه ایتوچی آدم یوق اما بزگه هر کون معلوم وقتده سوت کیلوب طورووی دور سببندندر. هر دور کلدیکنده شویله اشنك اولمقی لازمدر. دور کیلوب یتدیکی ایله بزگه سوتنك کیلمکی طبیعیدر. بز اوزمز بیل باشلادیغمزدنبرو بو سوت شویله کیلوب طوره‌در، بوندن صوك هم کیله‌چکدر. تاشلاگز یوق ومعناسز دعوالرنی! اورنمه کرامده خبرسز اوله‌رق راحت یاتام! — بزنی تربیه ایدوچی آدم وار! — دیگان سوزگزنی زنهار قولاغمه کرتماگز! بوندی معناسز سوزدن کوکلم بولغانا! بتون دنیا طبیعت حکمی ایله یوروب طورادر، بو علملرنی وبو سرلرنی الك ایلك اوله‌رق بن بیلدم!» دیه سویلر اولدی.

بوندن صوك اوچونچی بر ماچی بالاسی دخی بیلملك دعواسنی اوته گیلردن آرتق ایدوب بيك کوب سوزلر سویلرگه کرشدی. آنك سوزلری ایسه غایت اوزوندر.

بر وقتلر کیلدی. ماچی بالالرینك سلامت قالغانلری اوسدیلر، کوزلری تمام آچلدی، اوزلرینی تربیه ایدوچی آدمنی یوز به یوز کوروب بیلدیلر. هم ایرگه اوزلرینك خطاقلری طوغروسنده یالواررغه باشلادیلر: «بز یاشلك ونادانلغمز ایله احمقاق ایتدك، عفو ایتسنه!، کوزمز یخشی کورمکان سببندن بویله خطالرغه

دوچار اولدق !» دیه عذرلر ایتارگه کرشدیلر.

آدم ایسه بونلرغه : «آندن بڭا بر ضررده یوق، بارڭز! آستداغی اوینی راحتلانوب طورڭز!» دیه مرحمت‌ایتدی، بونلرده شادلانوب سیکرشوب چابوب آست اوی گه توشوب کیتدیلر.

اوشبو ماچی بالالری‌ایسه اوشبو بحثمزگه مناسبتلی مثالدر. الڭ برنچی صوقر ماچی بالاسندن مراد آمریقاده دینسزلک ایله اسم چیقارمش «انژسول» اولوب، طبیعت سوزینی سویلاب دعوا ایدوچی ماچی بالاسندن ده مراد «اسحق نیوتون» واوچونچی ماچی بالاسندن مراد «داروین» در.

مثال بونده تمام اولدی. فقط بز دنیاده بولغان آدملر وعلم دعواسنی قیلوچی کیمسه‌لر حقیقت حالده هر برمزده صوقر ماچی بالالری اولوب، بر شیدن خبرمز یوق، طوزان قدر علمدن ده محروم اولمقده مز. هرنه وقت طبیعت سرلرینی آچارغه کرشور ایسه‌ک ایکنچی بر مجهول نرسه کیلوب قارشو چیقمقده‌در.

یرنڭ قویاش تیره‌سنده یوروینی بیلدک، لکن بویورونڭ سببنی بیلمکدن بوکون گه قدر بتون دنیا محروم طوره‌در. بونی تیکشره‌لر تیکشرگه کرشوچینڭ هر بری ده الڭ اولگی قوزغاتوب بیاروچینی آیتوڭز آندن صوڭغیسنی بن اوزم بیلورم! ، دیه حیران قالوب طورالر.

بعض عاملر «جاذبیت» قاعده‌سینه بنا ایدوب الهنی انکار ایتمک اوله‌لر اما اصل «جاذبیت» قاعده‌سنی آچوچی بیوک عقل، الهنڭ عظمتنه حیران قاله‌در.

جاذبیت قاعده‌سنی باشلاب بیلوچی «نیوتون» در. بوذات حکمت سرلری وناموسلرینه حیران ایدی، همده ناموس ازلدن بیرلی اوزینڭ اشلاب طوردیغنی اعتقاد ایلر ایدی. «نیوتون» الله‌نی منکرلردن دگل بلکه اثبات ایدوچیلردن ایدی، فقط عاملر آنڭ فلسفه‌سنی بیلمادیکلری سببندن آنی منکرلردن صانارلر. شوڭا کوره بزده صوقر ماچی‌ایله آنی تمثیل ایتدک.

جاذبیت سرلرینی صوراوچیلرغه نیوتون نڭ الڭ بیوک شاگردی اولان «کلفین» نام ذات: «بونی بیلورگه بو کونکی علمنڭ کوچی یته آلمیدر، بزم اوزمزنڭ هم بوندن خبرمز یوق!» دیمشدر.

اله باولغنده شبهه‌لری اولان کیمسه‌لرگه آیته‌چک سوزمز اوشبودر: «اگرده شبهه‌ڭز اولسه قولڭزده – حکمت – نی محکم طوتدیغڭز حالده شبهه‌لنڭز! فقط شول حکمتڭزنڭ صوقر ماچی حکمتی قبیلندن دگل ایدیکنی بیک آچیق بیلوڭز! هیچ نرسه بیلمادیکڭزنی‌ده بیک یخشی بیلوڭز! باشقه‌لرنڭ ناقص حکمتلرینی اوزڭزنڭ عقلڭزغه حاکم اولمقدن صاقلاڭز! بونڭله برابر اوزڭزده اولان شبهه‌لر ایله باشقه‌لر نڭ ایمانلرینه ، اعتقادلرینه تعرض ایدرگه حقڭز یوق ایدیکنی‌ده بیلوڭز! شبهه توشوب اوزڭزنڭ سعادتڭز ویران اولمش ایسه بونی اوزڭزده صاقلاڭزده باشقه‌لرنڭ سعادتلرینی ده خراب ایدرگه یورمه‌ڭز! قویاش کبی آچیق بیلدیکڭز نرسه‌لرنی بتون دنیاغه قچقروب سویلرگه حقڭزوار، اما بو درجه‌ده اولمغان شیلرنی زنهار ایچڭزده گنه صاقلاب آنی بونده توگوب ساچوب یورمه‌ڭز!».

علوم عالیه درسلری

(محمد فرید وجدی حضرتلرینڭ)

فقه وحقوق اسلام فلسفه‌سی (۱)

ایلك اسلاملر اصول دینیه‌نی قرارلاشدردقلری صوڭنده الڭ برنچی اعتنالری فقه خصوصنده اولوب، بونڭ حقنده کامل اجتهادلرینی صرف ایلمشلردر. شریعت بنا ایدلنه‌چك اصللر جمله‌سی قرآن شریف ایچنده اولنور ایدی. اوشبو اصللرنڭ الڭ برنچی شارح ومفسری جناب رسالتپناه افندمز کندیسی اولوب، حوادث اوزرینه تطبیق ایدر اولمشدر. اوشبو سببدن «شروح نبوی» میدانه کیلوب، قرآن شریفڭ مجمل کورلمش یرلرینه تفصیلات ویرمش واوشبو شروح نبوی کندیسی اصحاب کرام (رضی الله عنهم) کوڭللرنده حفظ ایدلنوب بربرندن روایت ایله بتون جهانه تارالمشدر.

بوندن صوڭ کیتگایدی، اهل اسلام تارالدی، احوال وزمانه ایسه بتون اصولی وفروعی ایله شریعتنی تدوین ایدرگه مجبور ایتدی. ایشته اوشبو وقت اوزاعی، شعبی، سعید بن المسیب، ابو حنیفه، شافعی، مالك، احمد وغیرلر کبی مسلمانلرنڭ برنچی حافظ فقیهلری ظاهر اولوب، تدوین شریعت حقنده اجتهادلرینی صرف ایتدیلر، شریعت حکملری حقنده تاراو اولان حدیث شریفلرنی بر یوزندن یوروب ییغدیلر وبونلر سببندن کوب معلوماتلر تحصیل ایتدیلر ایسه‌ده قطعی صورتده بونلر ایله عمل ایتمکنی لازم کورمادیلر. زیرا اسلام دینی اشارده تحری ایتمك ایله بیورر وقطعی دلیللرنی ایزلمك ایله تکلیف ایلر. اوشبو سببدن تابعش اولدقلری حدیثلرنڭ اصل اوزلرینی تفتیش ایدرگه کرشدیلر وبونڭ نتیجه‌سی اوله‌رق بعضیلرنڭ درست وبعضیلرنڭ راسا درست دگل ایدیکنی اعلان ایتدیلر. بوڭا تعجب ایدلماسون! اسلام، بحث طوغروسنده هر کمگه حریت ویرمشدر وهر اش حقنده تفتیش واجتهاد ایله بیورمشدر. اگرده اوشبو عالملر بو روشده تفتیشده اولنمای هر کیمدن ایشتدیکلری سوزلرگه ایارمش اولسه‌لر ایدی طبیعی جامد مقلدلر اولوب، دین اسلام اوزرینه مخالفت ایدنلردن اولورلر ایدی. اوشبو سببدن بونلر هر اشنی تفتیش میزانندن کچردیلر، حضورلرینه شاگردلر ییغوب درسلر سویلر وچوق مذاکره‌لر ایلر اولدیلر.

اوچونچی قرن یتدیکندن اسلام حکومتی اولکی دستوریه وشورویه قاعده‌لرندن چیقوب استبداد روشینه کره باشلادی، حکومت بوزولوی حقیقتده هیئت اجتماعیه بوزولوندن وخلق آراسنده افکار عمومی بوغالوندن اوله‌در. اوشبو سببدن اولگی فقیهلرنڭ یوللرینی سلامت طوتمق ممکن اولمادی علم اهللری سیاست اهللری آرتندن یوررگه مجبور اولدیلر وبونڭ نتیجه‌سی اوله‌رق درست معناسیله عالم آدملر پك آز یتشور اولدی. اجتهاد ایشوکلری یابلدی یاکه یابدرلدی واڭ معلوم شیلر حقنده خلق عاجز اولوب قالور اولدیلر. اوزلرینڭ قوللرنده هنر یتدیکی سببدن طبیعی اولگیلر طرفندن یازلمش کتابلرغه یابشدیلر.

(۱) بو درسلر آنچق اقتباس یوللو ترجمه ایدلندی.

هیچ بر انتقاد سز وتفتیشسز آنلرنی اوقور واوقوتر اولدیلر. دین گه وسنت گه یابشمقنڭ معناسی ده اوشبوندن عبارت اولوب قالدی.

ابلك وقتده اجتهاد شرطلری تابلمقی ایله مشروط اولان قاضیلق، مفتیلك منصبلری آقچه برابرینه صاتلنور اولدی، قباحت شول درجه لرگه یتدی که هیچ اهل اولمادقلری حالده مذکور منصبلرنی وفات اولانلرنڭ اوغللرینه میراثلك اصولی اوزرینه ویررگه باشلادیلر. اوشبو قاعده حتی بو کونمزگه قدر کیلوب یتدی. بونلرنڭ مثاللرینی تاریخ کوسترمشدر. هر ولایت وهر مملکت وهر شهرده اوز کوزگز ایله ده کوره بیلورسز.

مسلمانلر قضالق منصب شریفنی اوزینڭ مرتبه سندن توشروب جاهل واهلیتسز آدملرنی اوطورتمق سببندن اسمینی تلویث ایدوب شغللندیکلری زمانلرده اوروپا عالملری روما قانونلرینی ترجمه ایدرگه ومدرسه لرنده تدریس ایلرگه کرشدیلر. بو حال ایسه (۵۷۶–۱۱۸۰) تاریخنده فرانسه پادشاهی فیلیب اوگوست زماننده باشلاندی. شوندن صوڭ اوروپالولر بو فننی ترقی ایتدردیلر، پادشاهلری عالملرینه هر تورلی لازم یاردملرنی ویرر اولدیلر. اوشبو سببدن اوروپاده قضا منصبلری بیوك منصبلردن حساب اولنور، فقه وحقوق فنلری ده اڭ معتبر وعالی علملردن صانالوب، اربابی ده محترم طوتلنور اولدی.

شریعتلرنڭ روحی عدالت اولوب، دنیاده اولان شریعتلر اوشبو عالی نقطه اولان عدالت اوزرینه وارمقنی قصد ایلرلر. اوشبو سببدن بو یرده «عدالت» نڭ نه شی ایدیکی حقنده بر قدر اولسه ده بحث ایدرگه لزوم کورلور.

عدالت نه شیدر؟

اسکی زمانلردن آلوب اوشبو زمانمزغه قدر هرکیمه معلوم اولدیغینه کوره انسان طبیعتی اجتماعنی اقتضا ایلر وهر بر خصلتی اوشبو اجتماع آرزوسنده در. فقط اوشبو حال یالگز انسانلرغنه اولمای بلکه اومارتا قورتلری، قرمسقه لر وبونلردن باشقه قوش، قورتلر هم معیشتلرینی اجتماع اصولینه قورمشاردر. انسانلر ایله مذکور قوشلر، حشراتلر آراسنده اولان آیرمه آنچق قوهٔ عقلیه اعتبارنچه اولور. اوته گیلرنڭ حیوانلق حاجتلری اجتماعنی اقتضا ایتسه ده عقل جهتنچه شوندن یوقاری باررغه مجبور ایده چك قوت اولمادیغندن شول حاللرنده قالمشلر، اما انسان ایسه بونڭ حیوانیت حاجتی اجتماعنی اقتضا ایتدیکی صوڭ عقل وطبیعت قوتی، درجه بدرجه یوقاری باررغه مجبور ایلمشدر.

انساننڭ بو کونگی درجه گه کیلوب یتوینه جسد ایله ادب تعبیر ایدلن ایکی تورلی حاجتنڭ کوچلاوی هم ده اوزینڭ شخصینی مستقل تانوب حسن وقبحنی آیرمقده عقلی ایله فائده لنمقدن عبارت اولان ایکی تورلی عاملنڭ اثری سببندندر.

انسان اوزینڭ جنسداشلری ایله یغولوب طوردیغی وقت اوزینی وعائله سینی جبر وظلملردن صاقلامق لازم اولدیغنی فکرلدیکی جهتدن قوت حاکمه گه محتاج اولدیغنی آڭلادی واوشبو سببدن ده «حکومت» لازم کلدی. حکومت ایسه آراده اولان نزاعلرنی اوزمك طوغروسنده بر یول اوگرتوب طوروچیغه محتاج اولدی. بو ایسه «عقل» در. اوشبو عقل مرادی ایله اولان حکملرگه «عدالت» اسمی ویرلور. بو تقدیرچه «عدالت» عقلنڭ اثرلرندن بر اثردر.

نه کبی گنه اولسه ده اولسون عدل ظن

ایتدیکمز بر حکمنی اعتبارمزغه آلوب آنی تفتیش ایدر اولسەق «حوادث اجتماعیه» هم ده «قانون اخلاقی» اسمنده اولان ایکی عامل اثری اولدیغی معلوم اولور. اولگی عامل اولان حوادث اجتماعیه حکومت ، عائله، آتا ایله ایر حقلرندن ، جنسلرنك یاشلرنك باشقه لقلرندن ، اراده ایله اختیار سببندن صادر اولغان عمللر دن عبارت اولور. ایشته فقه ماده لری بو شیلر دن عبارتدر. قانونلر بو شیلرنی دگل ، بلکه بالعکس اوشبو شیلر قانونلرنی میدانه کتورمشدر. اوشبو شیلرنگ هر بری حقنده عقل طرفندن توزولنوب ، قویلمش قانونلر بولورغه تیوشلی. بو شیلرنی عقل، نه یول ایله ادراك قیلمش ایسه بونلر طوغروسنده اولان قانونلرنی توزومکده هم بعینه شول یولغه کره‌چکدر. فقط دنیاده اولان حادثه لر ، عموما دییورلك اخلاق ایله مناسبتلیدر. ایشته اوشبو جهتدن «قانون اخلاقی» دینلمش عامل میدانه کلور. مثلا: عائله حقنده اولان خاص قانونلرغه اعتبار ایتسه‌کز بونگ ایسه تماما اخلاق ایله مناسب صورتده اولندیغنی کوررسز. اوشبو جهتدن شریعت ایله اخلاق، آرالرنده کامل آیرمه اولندیغی حالده بر بریله هیچ آیرلمیه‌چق صورت ایله مربوطلردر. عدالت قاعده‌سی ، واقعی هم مشاهد اولان حوادث اوزرنده مرکوزدر.

عدالتنگ میزانی آدم اوغلی اوزینگ کوگلنده ادراك ایتدیکی وایکنچی عبارتله قانون اخلاقی اوزرینه بنا ایدلمش شیدن عبارتدر. زیرا انسان اوزرینه عدالتنی احترام ایتدرگه مجبور ایدن شی قانون اخلاقیدر. عدالت آدم اوغلی آرەسنده اولندیغی جهتله انسان اوزینگ طبیعتی ایله آنی احترام ایدرگه مجبوردر. قانون اخلاقی ایسه الك برنچی اصلی ایله باشقه‌لرغه ضرر ایتمکدن نهی ایلر وهر کیمنگ مناسب حقنی ادا ایتمك ایله بیورر. اوشبو سببلردن هر نه قدر بر برندن فرقلی اولسه‌لرده اخلاق، شریعتنگ اصلی ایدیکی یاکه شریعت اخلاقدن فرع اولدیغی ثابت اولور.

اخلاق ایله شریعت هر ایکیسی انسانلرنگ عقللرندن وحریتلرندن دنیاغه چیقمشلر ایسه‌ده، هر برینگ آیرم اولان غرضلری‌ده واردر. اخلاق علمی انسان اوزرینه خیر وصلاح ایله بیورر و نتیجه‌سی‌ده انساننی جمیع شهواتنه خواجه اوله‌چق بر حکومت اعتبار ایتمکدن عبارتدر. اما عدالت بونگ نیگزی منفعت ، غایه‌سی‌ده انساننگ ذاتنی حمایه ایتمکدن عبارت اولور. اخلاق قبیلندن صادر اولور وانسانی‌ده فکر وخیال عالمنده سیاحت ایتدرر، عدالت حقیقی شیلرده اولنور.

بونده قدر سویلادیکمز بحثلردن اوشبو نتیجه‌لر کورلور:

١) هر امتده اولان عدالت اوزلرینگ عادت واخلاقلری ایله مناسب صورتده اوله‌چقدر.

٢) امتلر اوزلری ادراك ایتدیکلری نظام اوزرنده اویوشوب طوراچقلردر.

٣) اخلاق جهتنچه اولان هر ترقی‌گه شریعت جهتنچه ترقی ایارمك ضروریدر.

٤) فردلری آراسنده مساوات بولمغان امتلرنگ هیچ برنده شریعت ، کمالتکه ایرشمیه‌چکدر. مساوات دیمك آدم اوغلینگ هر بری اوزینگ جنسداشنی اوزی ایله بر مرتبه‌ده دیه بیلمکدن عبارتدر.

هر کیمگه معلومدر نه‌کبی خلقلر وامتلرنگ

اخلاقلرنك بر تورلی اوزگرو اولسه، شریعتلرنك هم شوڭا مناسب صورتك بر اوزگرو اولمقلدر. اوشبو سببدن توبان کتمکك اولان امتلرده حکملر بوزولور. بعض فردلرینه و یرلمگان حقلر ایکنچی بر فردلرینه ویرلور گه باشلار.

اسلام شریعتی، شریعت فلسفه‌سنك اڭ بیوك اصول اولان افراد مساواتنی (تیگزلکنی) «انما المؤمنون اخوة» فرمانی ایله اعلان ایتدیکی ایچون شریعتلر آره‌سنك اڭ عدل اولانیدر. اسلام، هیچ بر طائفه‌گه خاصلاب آیرم صورتك امتیاز ویرمامشدر.

روسیه ده
ایناروديس مکتبلری

مسلمان مکتب ومدرسه‌لرده‌کیم اداره سنده بولورغه تیوش؟ یڭی تورلی مکتبلر بولا باشلادی. بونلر حقنده زاقون چغارلمغان.

قزانده‌غی نارودنی اوچیلیشچه دیریکتو رلرینك اسیزدنده مسلمان مکتب ومدرسه‌لری تیکشرلگان وقتده اوچ تورلی سؤال قویلدیغنی وبونلرنك، بریسی: تاتار مدرسه‌لری یاننده‌غی روسسکی قلاصلرنی نیشلاترگه کیره‌ك؟، ایکنچیسی: تاتارلرنڭ دینی مدرسه‌لرینه ومعارف مکتبلرینه حکومتنڭ معارف مأمورلری نی کوز برلن قارارغه کیره‌ك؟ واوچنچیسی: روس وتاتارچه حکومت مکتبلرینی نیچك تشکیل ایتارگه کیره‌ك؟ دن عبارت اولدیغنی اوتکان نومیرده یازمش ایدك.

بومسئله‌لرنڭ برنچیسی تیکشرلگان وقتك، اسیزد اعضالرندن بارسینڭده فکرلرینه بناء: مدرسه‌لر یاننده آچلغان روسسکی قلاصلرده روسچه اوقو یخشی بارمی، بونلردن مطلوب درجه ده فائده کورلمی، شول سببلی مدرسه‌لر یاننده‌غی روسسکی قلاصلرنی تمام بتروب، ممکن اولغان اورنلرده، مدرسه‌لرگه متعلق ایتمایچه، اوز آلدینه آیرم ابتدائی روس تاتار مکتبلری آچو فائده لیراق بولاچق دیه طابلمش وبو ابتدائی روس، تاتار مکتبلرنده یالڭز مدرسه شاکردلرینی گنه توگل، بلکه شاکردلردن باشقه‌لرنی ده اوقتو موافق کورلمشدر.

اسیزد اعضالرندن «آنسیفه روف» بو خصوصده آزغنه باشقه‌راق بر فکرده بولنوب دیه‌شدرکه: «معارف مینیسترسنواسی روسسکی قلاصلرنی، ترکستانده‌گی توزیمنی اشقولالرشیکللی مسلمانلرنڭ مدرسه‌لری یاننده آچوبك، معلوم ساعتلرده مدرسه شاکردلری ایچونك روسچه اوقورلق ایدوب یاصاونی تصور ایته ومینده شونی موافق کوره من، اگر بولای ایتو ممکن بولماسه، طبیعی، اول وقت روسسکی قلاصلرنی اوزلرینه آیروم ومستقل ابتدائی مکتبلر ایتو موافقراق بولسه کرك.»

مکتب ومدرسه لرگه نیچك قارارغه؟

ایکنچی سؤالدن عبارت اولان بو مسئله قارالغان وقتده، بونی ایکی‌گه آیروب تیکشررگه موافق کورلمشدر.

برنچیسی: مسلمانلرنڭ دینی مدرسه لرینه نی کوز ایله قارارغه کیره‌ك؟ ایکنچیسی آنلرنڭ معارف مکتبلرینه نی کوز ایله قارارغه کیره‌ك؟

بو ایکی مسئله‌نڭ برنچیسنی تیکشرگان وقتده اسیز د اعضالرینڭ تورلیسی تورلی فکرده بولوندیلر. بعضیلری دیبورلرکه: «مسلمانلرنڭ دینی مدرسه‌لرینی داخلیه نظارتی قول آستینه توگل، بلکه معارف نظارتی قول آستینه بیررگه کیره‌ك. چونکه بو مدرسه‌لر هر نه قدر فنا بولسه لرده معارف نظارتی اینارودیس مکتبلرینڭ اینسپکتورلری واسطه‌سیله بونلرنی بر درجه تفتیش ایدوب طوره آلور، دینی مدرسه‌لك وظیفه‌سنی ایفا ایتدرر، یڭی یتشه طورغان یاش مسلمانلرنی روسیه منفعتنه مخالف سیاسی تربیه آله‌رق، حکومتکه دشمنلق اوگره‌نودن قوتقارر، ذانا، بودیلوویچ ریاستی آستنده‌غی مخصوص قامیسیه‌نڭ بو خصوصده‌غی قراری شوندن عبارت اولوب، ۱۹۰۶ انچی سنه ۳۱نچی مارت پراو-یلاسینڭ ۳۲نچی ۳۶نچی پاراغرافلری وآنلرغه تکمیله اولان ۹نچی پاراغرافی او شبونی آڭلا تمقده در.»

لکن اسیز د اعضالرندن بعضیلری بو فکرگه اعتراض یوللوراق سویلگان سوزارنده مسلمان‌مدرسه‌لرینڭ قایوسی دینی، قایوسی دینی توگل ایدیگنی آیرو خصوصنده زور اوڭغایسزلق بولاچاغنی بیان ایده‌رك، «درست بونی قزانده آیروب بولا، اما بو اشنڭ متخصصلری موجود بولماغان سمبر، سامارا کبی یرلرده نیچك آیررغه کیره‌ك؟» دیه آبدراب قالغانلر.

اسیز د اعضالرندن آ. آ. ڤوسکریسینسکی مسلمان مدرسه‌لرینی معارف نظارتی‌اداره‌سینه بیرونی بیگوك‌موافق کوروب بترمی. چونکه، بونڭ فکرینه بناءً: مدرسه‌لر مسلمانلر نظرنده مسجدکه مربوط تأسیسات دینیه‌دن‌صانالوب، بونده ملالر یعنی مسلمانلرنڭ روحانیلری یتشدریله ومحله امامی بو مدرسه‌لرده دیانت واخلاق اوگره‌توب وعظ ونصیحت سویلی. گرچه بودیلوویچ قامسیه‌سی‌مدرسه‌لرنی معارف نظارتی اداره‌سینه‌کرتب، آقروژنی اینسپکتورلر قاراوینه طاپشررغه قرار بیرسه‌ده، بونلرنڭ مسجدکه مربوطیت جهتلرینی خاطرلرینه آلمغانغه کوره شولای ایتکان بولسه کیره‌ك. بونلرنڭ معارف نظارتی‌وآقروژنی اینسپکتورلر اداره‌سینه طاپشریلوینی همده بونلرغه روسسکی قلاص کرتلونی مسلمانلر حکومت طرفندن اوزلرینڭ دینارینه تعرض کبی قاراب اوڭغایسزلانو احتماللری واردر. ڤوسکریسینسکی مسلمانلرنڭ دینی مدرسه‌لرینی داخلیه نظارتی اداره‌سینه ومعارف مکتبلرینی معارف نظارتی اداره‌سینه کرتونی موافق کوره‌در.

ڤوسکریسینسکی‌نڭ بو فکرینه، اسیز د اعضالرندن باشقه برنیچه کشیلرده قوشلمشدر. لکن بونلرنڭ بعضیلری: «بو اصلاح ایدلگان مدرسه‌لردن‌اوقوب چققان شاکردلرنڭ اوزلری مکتبلر آچوب آنلرده معارف دنیویه‌اوقتورلرده، معارف‌مکتبلرینی دین مدرسه‌سی‌فلاغی‌آستنده طوتارلر، مونه مونی‌نیشلانرگه کیره‌ك؟» دیه ابدراب قالغانلر.

«آنسیفه‌روف» طافن سوزگه باشلاب ۱۹۰۶ نچی سنه ۳۱ مارت براویلاسینڭ نشر ایتلووینی وبونڭ حقنده مسلمانلرنڭ بیك شدتلی پروتیستلرینی بیان ایته ودیه‌در: «۳۱مارت پراویلاسی چقغاچ‌ده سیاسی آگیتاتسیه سببلی، مسلمانلر هر طرفدن بوڭا شدتلی پروتیست ایته باشلادیلر داخلیه مینیسترینه، مینیسترلر

صاویتی باشلغینه وحتی پادشاهنڭ اوزینه قدر تلیغراملر بیردیلر. بو پراویلالرنڭ بریتشمگان یرلری شول بولدیکه، بونلرنی توزوگان وقتده قامیسیەده داخلیه‌نظارتی طرفندن وکیل بولونما مشدر. حالبوکه مسلمان مکتب ومدرسەلری فاکتیچسکی داخلیه نظارتی اداره‌سنده‌در.

مسلمانلر بو پراویلالرگه‌قارشو کوب پروتیست ایته باشلاغاچ معارف نظارتی طرفندن موقة بونلر طوقتالوب طوریلدی، یگیدن قارار ایچون قامیسیه جیولدی وبوقامیسیەگه داخلیه نظارتی طرفندنده وکیللر قاتناشدی. بوصوڭغی قامیسیەده ٣١ مارت پراویلاسی بر قدر قصقار تیلوب٣٢، ٣٦ و٩نچی‌پاراغرافلری اوزگارتلسه‌ده، ایلمینسکی توصیه‌سینه بناءً، بودیلوویچ قامیسیه سنده مطلوب طوتلغان عمومی روحی اولگیچه قالدرلدی. اوزگارتلگان نرسه‌سی یالـڭز ایناروديس اینسپکتورلری قویو حقنده‌گی، یریدر. ذاتا، بونڭ نظام حکمینه کرگانی‌ده یوق. چونکه بو خصوصـده نظام لایحه‌سـی توزیلوب غ. دوما آرقلی اوتارگه تیوشدر. شول قدریسی بارکه، معارف نظارتی بو ٣١ مارت پراویلاسینڭ یالڭز غیر مسلمان ایناروديسلرغه حصر قیلوب، مسلمانلرنڭ دینی مکتب ومدرسەلرینی بو پراویلالر تحتندن بتونلای چغاردی. ١٣ نچی پاراغرافی اوزگار تیلوب قبول ایتلدی.»

آنسیفه‌روف بو خصوصده برقدر معلومات بیرگاندن صوڭ، مسلمانلرنڭ دینی مکتـب ومدرسه‌لرینی داخلیه نظارتی اداره‌سـنده قالدروب، معارف مکتبلرینی معارف نظارتی اداره‌سینه کرترگه تکلیف ایته ومکتب مدرسه لرنڭ قایوسی دینی توگل ایدیکلرینی آیروده برده مشکل‌لك کورمی.

بوسوزلر مسلمانلرنڭ حاضرگه قدر بولوب کیلـگان وحکومت قاشنده بارلقلـری معلـوم اولان مکتب ومدرسه‌لری حقنده در.

اسیبزد اعضالرندن‌بعضیلری سوز چغاروب، بو صوڭ زمانلرده مسلمانلر آره‌سنده، ئلـله نیندی اوزینه بر تورلی یڭی مکتبلر وجودکه کیله باشلاغانینی بیان ایته‌لر. بونلرنڭ دید کلرینه کوره، خصوصی بر کشی، یاکه بر جمعیت طوتاده اوزلـگندن مکتب آچـا. بونلرنڭ تورلیسنده تورلیچه نرسه‌لر، مثلا: بعضیلرنده ابتدائی مکتب درسلری، بعضیلرنده اورطه مکتب درسلری وبعضیلرنده معلم لـك ایتار ایچون لازم بولغان علملر اوقوتیـله‌در. بونلرنی اورته مکتب دیسه‌گده، دارالمعلمین دیسه‌گده بولادر. بونلرنی آچار ایچون کوبسنچه اصلا رخصت فلان آلوب طورمیلـر. بونـدی مکتبلری اوفاده، وسیمفروپولده واردر. (اوفاده‌غی مدرسهٔ عالیه ایله سیمفروپولده گی رشدیه‌نی أیته طورغان بولسه‌لر کیره‌ك. حالبوکه اوفا مدرسهء عالیه‌سی بزنڭ اولـگی مدرسه‌لر کبی مسجدکه مربوط دینی بر مدرسه در. سیمفروپول رشدیه‌سی ایسه، اشانچلی یردن ایشتدیگمه کوره، حاضرگی دوما اعضاسی اسماعیل میرزا مفتی زاده‌نڭ اجتهادی سایه‌ـ سنده معارف نظارتی‌نڭ خبردارلغی واوقروغ پاپوچیتلی‌نڭ رخصتی ایله آچیلمشدر.)

بوندی یڭی تورلی مکتبلرگه نـه کوز ایله قارارغه تیوشلـگی حقنده اسیبزد اعضالر- ینڭ مذاکره وقرارلرینی کیلـچك نومرده یازارمز.

ف. ك.

ترکستان ولایتی

بوندن ۴ - ۵ عصرلر مقدم سببلر ایله آسیای شرقده و آسیای وسطیده حتی هندستانده شاقتی سیاست رولی اویناتقان ، ترکستان ولایتنی بتون بتونه ضبط ایدوب ، ترك خانلغی تشکیل ایدوب ، پای تختی بولغان «سمرقند» شهرینی آباد ایده‌رك بتون یاوروپاغه نمونه اولورلق بیوك عمارتلر قالدرغان ، چیڭغز خان نسلندن مانغول روغینه منسوب ، تاریخی مشهور آلانقوا خاتوندن (قویاش نوری ایله ؟...) دنیاغه کیلوب کوب قانلر توگوب یوردیگندن صوڭ ترکستاننی ضبط ایدوب پای تختی سمرقند شهرنده حکومت ایتدیکی وقت حضورنده کوب علماء ، مشایخ

ومؤرخلر بیغوب ، بتون دنیاغه مالك اولور مقصدی ایله چین (خطای) مملکتی اوستینه ایکی یوز مڭ عسکر ایله یورگانده ، بوفانی دنیاخانومانلرغه‌ده وفا قیلمای بر دقیقه امان ویرمای اجل یقاسندن طوتوب اوشال ۲ نچی رسمده‌گی عمارتنڭ آستینه صالوب بر آوچ توفراق ایله قناعتلندرگان فرغانه ولایتنده اوترار ، دیگان موضعده ۸۰۷ نچی تاریخ هجریده وفات تابقان آقساق تیمر یا که امیر تیمر کورگاننڭ قبری ؛ (گور امیر دیمکله مشهور در) . بو عمارتنی کندیسی سلامت وقت میلادی ۱۴۰۴ نچی و ۸۰۷ نچی هجریده ایشلاتوب تمام ایتکان .

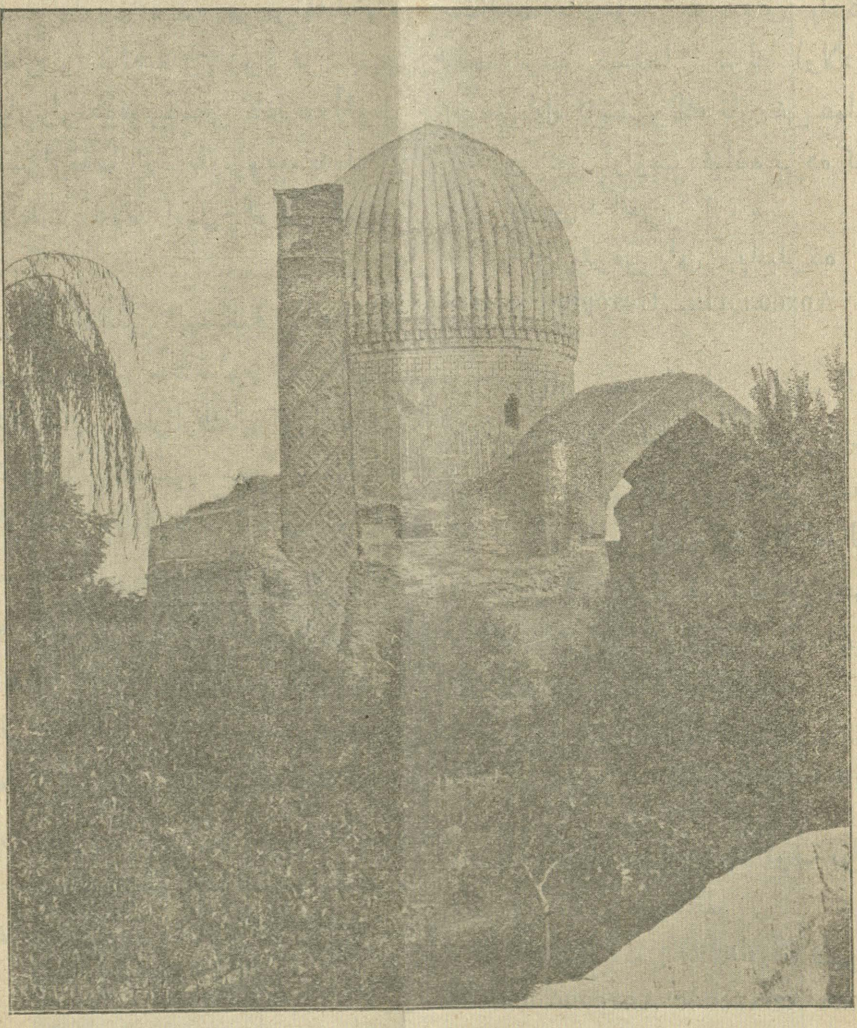

امیر تیمر تربه‌سی . بناء اولنمشدر ۸۰۷ - ۱۴۰۴ امیر کندیسی بناء ایلامشدر .

اوشبو عمارتنڭ ایچنده ۹ نفر کیمسه‌نڭ قبری واردر . آقساق تیمرنڭ شیخی وامامی وبر اوغلی وغیریلر . بو عمارت ایکی قاتلی اولوب اوسکی قاتده ریشونکه ایچنده بهالی نفیس تاشلرغه خط کوفی ایله دنیاغه کیلواری و وفات اولولری یازیلمشدر. اصل قبرلری (نعشلری) آستقی قات (پادوال) ده اولوب، بونده مرمرتاشلرینه یازولر یازلغان . خواجه (مجاور) لر بو تاشلرداغی یازولرنڭ کوپیه‌سنی کاغذغه آلوب ایسته‌گان کیمسه‌لرگه صاتالر. یاور و پاسیاحلری کیلگاچ رسملرینی وشول کوپیه لرنی آلوب کیته‌لر ایکان .

بو بنالرنڭ کوبسی ایسپانیه (اندلس) ده‌گی شهرلرده عرب مهندسلرینڭ بنالری طرزنده ایشلانگان . عمارتلرنڭ ایچکی وطشقی دیوارلری کوزگی پیاله سی کبی یالتراب ، نقشلریده گوزل، بویاولریده تورلی، تورلی رنگده بولوب، حاضرنده هم بو گون بویالغان کبی یالتراب طورمقده‌لر.

ترکستانده اولان مکتب ومدرسه‌لر ظاهرا منظره‌لری کوزل اولسه‌ده باطنا حاضرنده معنوی فائده‌لر یوغالوب ایسخولاستیکه باتقاغینه ایلانگان . شول ایسکی عمارتلرداگی مدرسه‌لرده حجره‌لری وقفلری کوب اولسه‌ده وقفاری یوغالوب بتوب حجره لری بازارلرده صاتلق مال بولوب قالمشدر. بعض مدرسه‌ده (۵۰ - ۶۰) حجره‌لری بولوب شول حجرلرنی خواهلا غانونلرین بایلر صاتوب آلوب کندیلر ینه ملکلنه‌لر ایمش . حاجت اولماسه غیری کشیگه‌هم صاتورلر ایکان. بوندای بدعت وشرعا ممنوع کسب بخاری شریف مکتب ، مدرسه لرنده عرف وعادت درجه سنه ایرشکان ، بیچاره شاکردلرگه حجره لرنی اجاره گه بیره‌لر ایکان. ایشته‌ترکستان ولایتنده‌گی آثار قدیمه‌گه منسوب (Археологическій) عمارتلر مسلمانلرنڭ اعتبارسزلقندن خرابه یوزطوتوب تماما منقرض اولورغه قریبدر . بلغار، قزان شهرلرنداگی عمارتلر ایسکی اثرلر طوزوب یوغالوب بتدیلر . شیمدی یادکار اوله‌رق مسلمانلرغه خصوصا: ترك اولادینه قالغان بارمق ایله کوسترولك تاریخی عمارتلرده تیز کوندن محو اولوب دنیاغه برده کلمگان ملت کبی قالاچق دگلمی ؟ ! . .

لکن مترقی یاوروپالیلرده

(Общества Археологіи, Исторіи и Этнографіи).

دیگان جمعیتلر بار . بونلر ایسکی عمارتلرگه پك دقت قیلوب ، تعمیر ایدرگه اجتهاد ایته‌لر ، ایسکی شیلرنی یغشدروب موزه خانه‌لرگه قویالر ، تورلی ملت وطائفه لرنڭ تاریخلرینی تابوب یازارغه خصوصی محرر (ساترودنیك) لری بار. مثلا : قزانده غی بو جمعیتنڭ خدمتنی مثال ایچون یازه‌مز .

Протоколъ ревизіи Болгарскихъ развалинъ, произведенной 16-го мая 1902 года.

آخرنده بو کامیسیه کوب یرلرنی توزاتولك دیه دوقلاد بیرگانلر .

آوسترالیه‌ده : (Sydney) شهرنده .

Австралійско-Азіатское Антропологическое Общество.

وغیریلر . روسیه‌ده بوندی جمعیتلر کوب شهرلرده بار . بزنڭ مسلمانلرده بوندی جمعیتلرنی دقته آلوب ایسکی بنالرنی قدیمگی آثارلرنی یغشدرر ایچون بر جمعیت تاسیس ایتسه لر گوزل بولور ایدی . اورنبورغ

یاشلری حرکته کیلگان‌دیه غزته‌لرنده کورندی. بالفعل گه چغونی صمیمی قلب تلیمز.

کوب مرتبه ذکر ایتدیگمز «بی‌بی خانم» مدرسه‌سی بر ییل بولغان زلزله‌ده بتون بتونه یمریلوب توشکان. مذکوره‌نڭ قبریده بو مدرسه‌دن یراق دگل (کیشمیش بازاری دیگان یرده) در. بو خاتون اصلی خطای خانلرینك قزی، انقصاق تیمریك‌اڭ سرنکلی خاتونلرندن برسی ایمش. مرحومه علم اهلینی سوا رشاکردلرگه رعایه ومادی اعانه‌لر قیلور ایکان. بو مدرسه نی زوجندن صوراب کندی مالی، غیرت وهمتی ایله بنا قیلدرمشدر. اولده دورتیوز حجره‌سی وایکی درسخانه‌سی بولغان. ایشك آلدی (آزباری) تخمینا ٤٠ ساژین بتونلای مرمر تاشلرندن توشالگان. اورته بر یرده بیوك مرمر تاشلرندن قارئلر کلام شریف قویوب اوقور ایچون مرتفع بر اورون یاصالغان. مرحومه کندیسی پرده ایله کیلوب کرسیگه اوطوروب درسلرینی طڭلار ایکان، بو اورنلر الحال بار، بو رسمداگی کورنگان مناره بر چیندر. بو مدرسه نی ایشلرگه ایرانده، هندستان، وغیری یرلردن اوستاد مهندس، ونقاشلر کیلگان ایدی. مرمر تاشلرنی یراقدن فیللر ایله کیتورتکانلر.

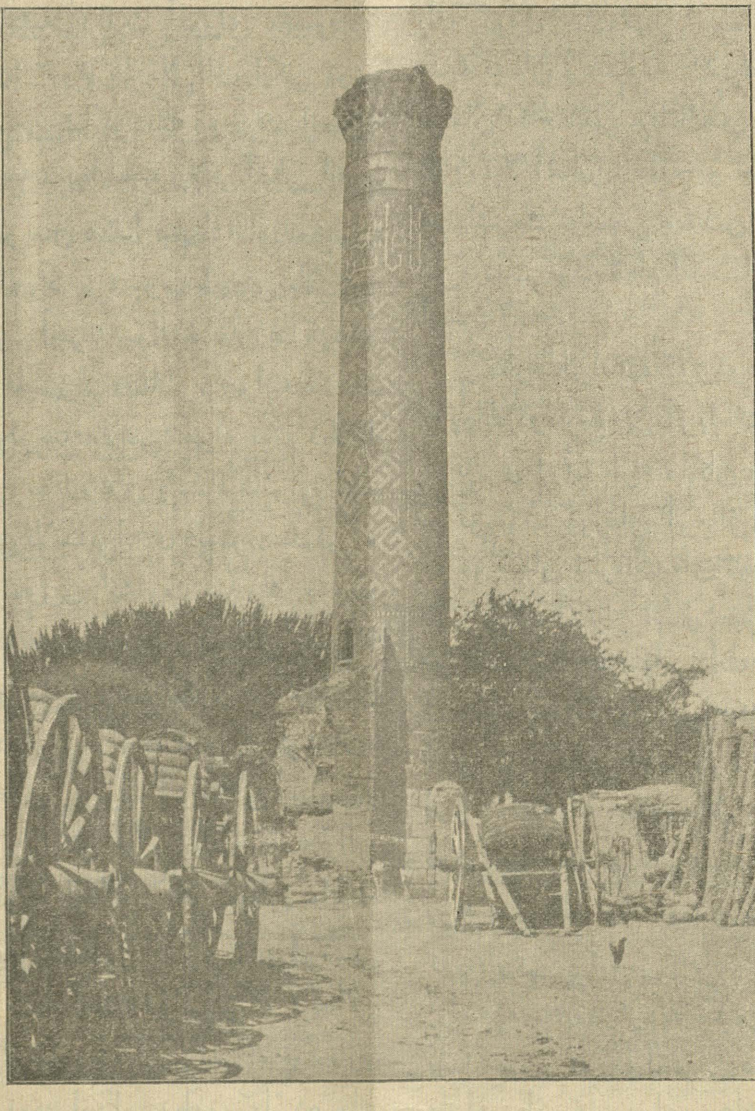

بی بی خانم مدرسه‌سی مناره‌سی

(حکایت قیله‌لر، بر کیچه‌ده بی‌بی خانم بر نیچه خادمه‌لری ایله، شاکردلر کیچه‌ده نی ایش ایله مشغوللر ایکان؟ دیه امتحان قیلورغه کیلـگانلر ایکان اتفاقی شاکردلرده کیچکی درسلرینی تمام ایتوب، اوتلرینی سوندرب استراحته کیتمشلر. فقـط بر حجره‌ده اوت بولوب، احبابلری ایله اوطورغان

برنیچه شاکردکنه بار ایکان. خانم افندی شاکردلر اویقولرندن اویغاناسونلر دیب خادمه لرینه تیك طوررغه بویوروب کندیسی یاقتی کورنگان حجره گه باروب، شاکردلرنك سویلاشکانلربن طڭلاغان بر شاکرد دوستنه خطابا: – افندم دنیادن لذت آلورلق مقصودك نی نرسه دیگان؛ صوقرنك تلاگانی ایکی کوز مقالینه بناءً طبیعی شاکردنك ده یمك ایچمك قایغوسی بولغانغه – مایلیغنه پلاو آشار ایدم دیمش. دیگرلرندن هکذا صورادقده بعضسی مال، بعضسی یورت‌یر دیبوب طبیعتی‌تیلاگان نرسه‌نی ایتکانلر. آخرنك سوأل قیلغان شاکردکه سز نه نرسه تلیسز؟ دیگانلر. جوابنده: – بڭا سز تلاگان نرسه‌لرلاشی؛ مونه مینم تیلاگانم بو مدرسه‌نی صالدرغان پادشاه خاتونی ایله بر توشاکده یوقلاسه‌م ایدی دیمش. مذکوره بیبی خانم بو سوزنی ایشتوب تیزوك چقوب کیتکان ایرته گوسن بوسوزلرنی آقساق تیمرگه سویلاب، پلاو حاضرلتوب مذکور شاکردلرنی صوراشوب خادم‌لرینه آلوب کیلورگه قوشقان. شاکردلر واقعه‌نی بیلوب آرامزدن بریسی دانوس یاصاغان ایکان خراب بولدق آسدرالر دیب پك قورقوب بارغانلر. لکن مهمان خانه‌ده حاضرلنوب قویغان‌نعمتلرنی کوروب براز تسلی تابقانلر. خانم پرده ایچنك شاکردلرگه کیچه‌گی سوزلرینی اقرار قیلوب‌تکرار سویلرگه قوشقان. شاکردلر قزارنوب اویالوب طورسه‌لرده خانم غیرت ایله: اقرار قیلماسگز تیوشلی جزا بیررمن، دیب قورقتقان. شاکردلر چار، ناچار اقرار قیلورغه مجبور اولغانلر هر بر شاکردنك سوزین کاتب یازابارغان. آخرغی شاکردکه نوبت یتگاچ پك اویالوندن شاکردنك ماڭلایندن صالقون‌تیر یلر پیدابولوب یوزلری ماك چیچگی کبی قب قزل‌بولوب‌نی یغلارغه، نی کولرگه‌بیلمای حیران بولوب‌قالغان زمانك خانم-مین آنك تیلاگاننی اوزم بیله‌م قویوگز دیبوب طوقتاتقان. شاکردلرگه تیلاگان نرسه‌لرین بیروب چغاروب بترگاچ پك گوزل خادمه‌سنی چغاروب شاکردگه هدیه قیلغان ودیگانکه: شرعا ایرم آراسنده بولغان نکاح‌سببلی‌مع‌التأسف‌سزنك تیلاککزنی بجای قیلا آلمیمن؛ مونه بو خادمه بندن گوزل هم یاشره‌ك بولدیغی جهتندن بزدن راضی‌بولورسز، دیب کوب انعام احسان قیلوب یبرگان ایمش).

مناره اطرافنده کورنوب طورغان ایکی کوپچاك(توگارمچ) لی آربا کش‌که(ایز بوشچیق) آربالری اوك طرفده دکان، سارت مغازینی. بو کورنوب طورغان آربالری کوراسز بیوك هواغه منگان مناره‌نك قای توشینه یتکان شول قدر بیوك آربالر ایله حیوانلرنی عذابلاب یورمکده‌لر. بونغه یتمی آت خواجه‌سی هر وقت آت اوستینه آتلانوب یورمکده. شهر ایچنك کوچه لری تار، ایکی آربا قاره قارشی کیلسه‌لر اوتوب کیتارگه ممکن دگل، بیلمام شهرلر پك قدیم یاصالوب کوچه‌لری صوکره‌می یاصالدی؟ یوقسه آربالر پك کوبدن یاصالوب، شهرلر کوچه‌لری صوکره‌می یاصالدی؟؟.. هرنه اولسه‌ده بری دیگرینه خلاف یاصالغانلر ... بلکه یوررگه یگل‌آتلونی عذابلامازلق اصارغه یارامی طورغان بولوب عادتی‌یمسلر، روسلر یاصاغان توسلی یاصاسه‌لر، سنت رسول الله غه خلاف بولا طورغانمی؛ بونسینه توشنه آلمادم

«احمدجان بیکتمروف»

عثمانلی ادبیاتی

سنان پاشا

« شورا » نك اوتكان نومیرنده عثمانلی ادبیاتی موئسسلرندن سنان پاشا حقنده بر معلومات ویرمش ایدك . ایندی بو نومیرده، آنك یازغان نرسه‌لرینك بعض نمونه‌لرینی كورساته‌چكمز .

اوتكان نومیروده دیمشیدك كه، سنان پاشانك فكری بیك رونقلی، لكن سوزلری بیك طمطراقلیدر . توبانده درج ایده‌جكمز نمونه‌لردن قارئلرمز بونی دها زیاده آچیق كوررلر .

یكی عثمانلی ادیبلری سنان پاشانك یازغان نرسه‌لرینی : الهیات ، خطابیات ، گفتگوی متصوفانه ، حكمیات ، انفعالات وعشق كبی بر نیچه قسملره آیرمشلردر، كه هر قایوسندن برر مثال یازه‌لم :

الهیات

« بر مبدعسك، كه عدم خزانهٔ ابداعكدر ! بر موجدسك ، كه یوقلق وسیلهٔ اختراعكدر ! عقل دور بین ، افق ذروهٔ كمالكی كوره‌مز ؛ وهم تیز ، پردامن سرادق جلالكه ایره‌مز . نسر طائر خاطر انسانی ، كه هروقت موجودات علوی وسفلی شكار مخلب ومنقاردر ؛ بر نفس ربوبیتك هواسنده پر آچوب اوچه‌ماز وطاوس عقل وفكرت آدمی ، كه روزشب فضای ملكوت وصحرای جبروتده جلوه سازدر ؛ بر قدم الوهیتك ساحه‌سنده سیاحت ایده‌مز . بر علیم سك ، كه علمكه نهایت یوق . بر قدیرسك، كه قدرتكه نهایت یوق. قدیمسك ، عقول متقدمین ومتأخرین دائره قدمكه قدم باصه‌مز . حكیمسك، حكمای اولین وآخرین حكمت معرفتكدن دم اوره‌مز. قیوم سك ، عالم سنكله قائم. فیاض سك ، جهان فیضكله دائم. موجودسك مكانسز ؛ دائمسك زمانسز. رزاقسك ، كه خزینه‌كده یوق یوقاق . وارث سك ، كه اوّل دخی سن مالك ؛ باقیسك ، كه باقیسی جمله هالك . عالمسك، علم قدیمك كلی وجزئی‌یی محیط. لطیفسك ، لطف عمیمك مركب وبسیطه بسیط . احدسك ، سریر لایزالیده وحدانیتك معروف . . . »

خطابیات

« سن اول ملك سك، كه ملكوتكه عزلت یوق . وسن اول عزیزسك، كه عزتكه ذلت یوق. سن اول سلطان سك‌كه، سلطنتكه خیل وحشم گركمز. وسن اول پادشاهسك، شهلگكه چتر وعلم گركمز. . . »

گفتگوی متصوفانه

« الهی! بن یوق ایكن نه اوله‌چغمی ، وبنی یاراتمه‌دن نه ایده‌چگمی بیلوردك. الهی ! بو ترتیب عوالم غیب وشهادت وبو نظام حضرت عزت وجلادت برسلسله‌دركه، براوجی لم یزلده وبر اوجی لایزالده‌در. الهی! قبولسندن، ردسندن! الهی! شفاسندن، دردسندن! الهی! هر كیمی قبول ایدرسه‌ك عزیز ایدرسك ، هر نه قدر خسیس ایسه ! هر كیمی دیلرسه‌ك اختیار ایدرسك، كه « وربك یخلق ما یشاء ویختار» وهر كیمی دیلمزسه‌ك خوار ایدرسك، كه « ومن یجعل الله نورا فماله من نور » نه قبولك طاعته، عبادته، نه ردك گناهه، معصیته

گوره‌در. کیمنڭ اعمالی بهشتیدر: کندی
دوزخی! کیمنڭ افعالی دوزخیدر. کندی
بهشتی! سابقهٔ ازلده نه یازدڭسه اواولور؛
خاتمهٔ عمره نه معلق ایسه اوایریشور. الهی!
اگر قبول قابلیته کوره‌یسه قابلیت سندن.
واگر داستعداده موقوف ایسه استعداد کیمدن؟»

حکمیات

« نیچه خلیفه‌لرڭ عمامهٔ دولتلری واردی، که یر کون سرنگون اولوب، بوینلرینی آنڭلا باغلادیلر! نیچه پادشاهلرڭ کمر عزتلری واردی، که ناگهان اسیر اولوب بللرینه زنجیر ایلدیلر! باغ جهان هیچ گل دولت‌ویرمامشدر، که خارجفا ومحنت آڭا لازم اولمایه! وزنبور زمان هیچ شهد عزت صونمامشدر، که زهر قهر ومشقت آڭا ملازم اولمایه! هانگی یوسف دوراندر، که زلیخای زمانه دامننی چاك ایتمامش اوله؟ وهانکی سلیمان زماندر، که دیو جهان آنی طوتوب هلاك ایتمامش اوله ؟ »

انفعالات

« قبهٔ سماوات بو صلابتیله آخر منشق اولوب، بیقلسه کرك! روی زمین بوطراوتیله عاقبت خراب اولوب بوزولسه کرك! طاغلر، که کوررسك، طاغلسه کرك! صولر، که کوررسك صاورلسه کرك! هر جماعت، که کوررسك تارمار اولسه کرك! نیچه طفل نازنینلر، که هنوز غنچهٔ گلعذاری آچلمامش، وزلف مشکباری چوزولمامش وقاشلری یایی قورولمامش وغمزه‌لری اوقی آتلمامش، ناگهان قهرمان فتان دوران اول نارسیده‌لری خاکله یکسان ایدر! نیچه عمر آغاچلری اولور، که یتیشوب مثمر ایکن، زخم چشم زمانهٔ غدار ایریشوب باد فناء حوادث بیقوب دویرر!.. »

عشق

« عشق بر ظاهردر، که اورتلمز. عشق بر سردر، که آچلماز. هر عشق دعواسی ایدن عاشق اولماز؛ هر محبتدن دم اوران صادق اولماز. عشق بر جوهردر آنڭ مکانی کان اولور. عشق بر کیمیادر، آنڭ معدنی جان اولور. عشق بر ذوقدر آنکده باشقه بر دلی وار، عشق بر شوقدر، آنکده آبرو اهلی‌وار، عشق بر جوشدر آنکده شیدالری وار. عشق بر خروشدر آنکده دریالری وار. هر کوکل، که محبته مقام اولا، محنت آنده مدام اولور. هر دل، که عشقه خانه اولا، تیر بلایه نشانه اولور!...»

سنان پاشانڭ یازغان نرسه‌لرندن طاغن کوب مثاللر کیتررگه ممکن ایدیسه‌ده، عباره لری مشکل اولوب اوقوچیلرمزنڭ ذهنلرینه آغیر کره‌چگندن شول قدر بسیله اکتفا ایتدك. سنان پاشانڭ قوهٔ ادبیه سی حقنده اوشبو مثاللردن بر قدر فکر آلمق ممکندر.

فضولی

۹۱۰ — ۹۷۵

سنان پاشادن صوڭره عثمانلی ادبیاتنده میدانغه چغوچی ذات « فضولی » در. فضولی نڭ اصل اسمی احمد یاکه محمد اولوب سلیمان اوغلیدر. بغدادده دنیاغه کلمش اولدیغندن اوزینه فضولیٔ بغدادی دیلر. ترکی وفارسی اشعاری اولوب، اشعار ترکیه‌ده ایکنچی علی

شیرنوایی دینلمگه لایقدر . عثمانلی ادبیاتی‌نڭ اشعار قسمی‌نڭ برنچی مؤسسلرندن اولان بو ذاتنڭ اوزینه مخصوص متین بر طرز افاده‌سی واردر . لکن فضولی افاده جهتندن وحتی بر درجه‌گه قدر فکر جهتندنده عجملرگه تقلید ایتارکه طرشمشدر . افاده جهتچه عجملرگه تقلید ایتووی طوغان اوسکان یرینڭ (بغدادنڭ) ایرانغه یقین بولووینه حمل ایتلسه‌ده ، فکر جهتنچه افراط درجه‌ده مبالغه‌لرده بولنووینه موافق بر سبب طابووی مشکلدر . فضولی‌نڭ اشعارینی عجم‌چه کیونگان بر ترک گوزلینه بگزه‌ته‌لر .

فضولی کندیسی بر ترک اولدیغی حالده بونڭ یازغان نرسه‌لرنده ترکلک اچنده بر عجملک کورینه‌در . شونڭ ایله برابر ، مؤسس ادب اولمق امتیازی نثر جهتنچه سنان پاشایه عائد ایسه نظم جهتنچه فضولی‌یه عائد در . بونڭ « لیلی ومجنون » اسملی منظومه‌سی پک مشهور اولوب ، بونده‌غی فکرلر وخیاللر هیچ بر وقت طاشلانه‌چق دگل وبوگون بویله اول سوزلرنڭ ، اول فکرلرنڭ کوبسی ممدوح ومقبولدر . بوندن ماعدا ، حسین واعظنڭ « روضة الشهدا »سینڭ ترجمه‌سی اولمق اوزره «حدیقة السعدا» اسملی مشهور وبیک مؤثر تألیفی وار ایسه‌ده ، بونڭ ترک ادبیاتیله منا- سبتی یوقدر . بونڭ «لیلی ومجنون» منظومه‌سیله ترکی دیوانی وبعض آثاری «کلیات فضولی» اسمنده جیبلرق طبع ونشر اولنمشدر .

فضولینڭ افکار منظومه‌سی شدید اولمقدن زیاده خزیندر . فضولی بر ایران مقلدی اولمقله برابر ، کربسنچه دگل ، فقط بعض سوزلرنده ملیت ایسی واردر .

افکار حکیمانه‌سینه کلنجه : فضولی‌نڭ حکمتی «حکمت تصوفیه» در . یگل آڭلاشلمی وحتی کوبسنچه بیک یات طویولا . معمافیه ، بوگون بیله مثال طوتیلاچق بعض افکاری واردر .

بونڭ حقنده ابو الضیا توفیق بکنڭ فکرینی ویازولرینڭ بعض نمونه‌لرینی کیله‌جک نومیرده درج ایدرمز .

ف . ك .

بزه قایسی عملر لازمدر؟

(باشی ۱۲ نچی نومرده)

جناب آخوند دیور: «حق تعالی کتابنده بیوربدر: خلق ایتمادم انس، جنی مگر عبادت ایچون . بوراسی معلومدرکه الله تعالایه عبادت ایتمك ممکن اولمیه‌چق مگر حق تعالانی اوصاف کمالیه افعال حکیمانه‌سیله معرفت ایله . بو مطالبه عارف وواقف اولمق ایسه قرآن کریمی عارف وعالم اولمه‌یه توقف ایدر» . بونده شبهه یوق : حق تعالی جن انسی عبادت ایچون خلق ایتمشدر ، بن ده کمال اخلاص ایله تصدیق ایدیبورم که انسان محض عبادت ایچون خلق اولنوبدر ، فقط ایش بوراسنده درکه بو عبادت نه در؟

اوّلا بونی دوشنملیزکه عبادت بر نوع دگلدر : حق تعالی‌نڭ هر صفتنه خاص بر عبادتی هر عبادتنڭ بر مکافاتی واردر . مثلا: حق تعالی نڭ نهایتسز صفتلرندن بری معبودلك صفتیدر ، بوصفته مخصوص عبادتنك نماز قیلمق روزه‌دوتمق ،

حج قیلمق وغیر یلردر. بو عباداتنك جزاسی مکافاتی ایسه جنت وجهنمدرکه اوده آخرتده اوله چقدر. حالبوکه اللهنك بی نهایه صفتلرندن بری مثلا غالب لك صفتیدر. بوکا مخصوص عبادتده زمانه کوره حرب آلتلری یاپمق عسکری مکتبلری، یوللر ماشینه لر وجوده کتورمکدر. بو عبادتنك مکافاتی ایسه بو دنیاده درکه اوده غالبلك نعمتیدر. سائر عبادتلرده ینه بونـك کبی علـوم عقلیه نـك یـاردمنه محتـاج اولان عبادتلر درکه جمله سینك مکافات مجازاتی انسانه بو دنیاده ایکن ویرلور، یارینه قالماز. بو تقدیرده اللهی معرفت انسان کامل اولمق البته حق تعالی نك یالگز بر صفتنی معرفت ایدوب آنگله اکتفا ایتمکله اولماز. بلکه سائر اوصاف کمالیه افعال حکیمانه سینی معرفت ایدوب هر برینه مخصوص عبودیتی ایتمکله اولور. حق تعالی نك اوصاف وافعال حکیمانه سینی بیلمك ایسه یالـگز علوم فقهیه یی بیلمکله اولماز. بلکه اللهنك قدرت وحکمت وعظمتنه والوهیتنه دلالت ایدن بونچه مخلوقات فلکیاتنك یعنی اللهنك آثار قدرتنی بیلدرن علوم عقلیه وحکمیه یی بیلمك لازمدرکه اثردن مؤثره انتقال ایدوب مؤثرلك یعنی حق تعالی نك اثر الوهیت قدرت وعظمت وافعال حکیمانه لرینی معرفت حاصل اوله. البته علوم فقهیه واسطه سیله اعمال شرعیه یی بیلمکله حق تعالی نك افعال حکیمانه سنی بیلمك اولماز.

دیدیکـگز کبی اللهی تانیمق، مؤمـن کامل اولمق قرآن شریفه اوّلدن آخرگه چـه واقف اولمقله اولور. چوق گوزل، قـرأنگ تمامنه عارف اولمق ایچون یالـگز یوزده اون قسمی یعنی فقهه عائد تفسیرلرنگ مطالعه سیله اکتفا ایتمه مك، بلـکه قرأنگ یره کوکه آنلرده غی شیلره احوال اجتماعیه یه اقتصاده عهد حقوقه حتی طلسم سحرلره قدر عائد اولان بحثلرنگ شرح وتفسیرلرینی بیلمك بونلری بیلمك ایچون مطلق حکمت طبیعیه قوزموغـرافیا طبقات الارض کیمیا طب تاریخ فنون عسکریه حقوق بین الملل علم ثروت، ریاضیات حتی اسپرتیزم گیبناتیزم وغیری علملری بیلمك همده حقیله بیلمك لازمدر. فقهسز شریعت علمی یعنی قرأنگ یوزده اون قسمی بیلنمیه چگی کبی علوم عقلیه سزده حکمیاته وغیری یه دائر یعنی قرأنگ یوزده توقسان قسمی بیلنمیه چکدر. دیمك که قرأنی بیلمك، اللهی تانیمق ایچون هم علوم شرعیه یی همده علوم عقلیه یی برلکده بیلمك لازمدر. والا یالگز فقه قسمیله اللهی تانیمق هیچ وقت اوله بیلمز.

جناب آخوند دییور: «اگر بر شـخص تمام عمرینی علوم ریاضیه وحکمت طبیعیه تحصیلنده صرف ایده، معلم اولا ارسطالیس مقامنی درك ایده البته حق تعالی یی عارف اولمیه چق، انسانیت مدنیت شـهرنه داخل اولمیه چق».

جناب آخونده بزده کمال جرأتله دیرزکه: «بر شخص تمام عمرینی شریعت عملیه یه وفقهه صرف ایده اما قرآنك بر چوق آیتلرینك تفسیری شرحی دیمك اولان علوم حکمیه وعقلیه دن بی خبر اوله البته حق تعالی یی عالم وعارف اولمیه چق، ومدنیت شهرینه داخل اولمیه چقدر. نصل اولسونکه اللهی بیلمك آثارنی یعنی مخلوقاتنك اسـرار وخواصنی صورت حیات ودوامنی قوانین مخصوصه سینی بیلمکله اولور. مثلا بر کس مهندسلك علمندن بی خبر اولورسه البته یاپدریغی بر کوپرینگ محکم

وچوروك اولدیغندن بی خبر اولەچغی کبی، مهندسنی دەحقیله بیلمیەچکدر. بونڭ کبی برکس اللهنڭ آثاری اولان مخلوقات وموجوداتنڭ اسرار حیاتیه وخواص طبیعیەلرینی بیلدرن علوم عقلیەدن بی خبر اولورسه شبهەسز مؤثر نڭ یعنی الله تعالی نڭ قدرت وصمدانیتندن بی خبر اولوب الله تعالی‌یی حقیله معرفت ایده آلمیه چقدر. گرچه او کس ایسترسه شریعت عملیه علمنده کامل ومجتهد اوله «من لم یعرف الهیئة والتشریح فهو عنین فی معرفة الله تعالی».

آخوند دیبور: «زمانمزده بزم مسلمان نڭ انسانیتی مدنیتی دیانت اسلامیەنی بیلوب عمل ایتمگه موقوفدر، علم طب علم حساب بیلمکله انسان اولمق اولماز».

بن‌ده تصدیق ایدرم که انسان یالگز بر علمی بیلمکله البته گوزل طبیعتلی کامل بر انسان اوله آلماز. بلکه لازمدرکه خلقتنده بر آز استعدادی اولمقله برابر، خرده یاشندن معلوماتلی آنا قولنده تربیه ایداوب اخلاق‌حسنه کسب ایلیه، صوڭره علوم عقلیه ونقلیه ایله حقوق وظائف انسانیەسنی بیلوب حسن‌اخلاقینی آرتدره. بوقسه ایستر شریعت، ایستر حکمت اولسون هیچ بر علم اوزاوزندن، انسانی تربیەلی، گوزل اخلاقلی ایده بیلمز. بوڭا مثال ایسه عثمانلی وغیری یرلرنڭ مدرسەلرندەتربیەسز اخلاقسز برچوق ملالر، نیچه یللر شریعت علملرینی اوقودقلری حتی اجازه بیله آلدقلری حالده اوقویانلرنڭ الڭ بوزق اخلاقلیسی الڭ فسادطبیعتلیسی اولورلر. حالبوکه طب، حقوق، عسکری وغیری مکتبلر ده اوقویانلر بونلره نسبتله بردرجه اخلاقلی، غیرتلی اولمقله برابر اوز ملت دینلرینەدەاللرندن کلدیکی قدر خدمتده بولنورلر.

ظنمچه اوّلا تربیه وعادت‌حسنەایله اخلاق صاحبی اولمق، صوڭره تحصیل علم ایله اکمال ایدلمك، محض تربیەلی معلوماتلی آنالرنڭ قوچاغنده، واصول‌تعلیم وتدریس‌تحتنده‌اولان‌منتظم مکتب ومدرسەلرنڭ‌پوچماغنده‌اولور. بوڭا کوره مسلمانلر آره‌سنده نه قدرکه آنالر اوقومامش، مکتب، مدرسەلر نظامه‌کیرمەمش حالده قالورسه، اوقدرده انسانیت مدنیت عالمی بزدن اوزاق قالەچقدر.

آخوند ابو تراب دیبور:

«ملامحمدبغدادی‌نەگوزل‌دیبور:

علم رسمیله رفعهٔ رفعت
آرزوی محال ایمش آنچق
عشق ایمش هرنه وار عالمده
علم برقیل وقال ایمش آنچق»

جناب آخوند حقیقتده بویله‌در. عشقسز، هوسسز، دنیاده هیچ برخیرلی ایش عمله کلمز. هیچ بر سر الهی هیچ بر اختراع وجوده کلمز. اوت یالگز علم رسمی اوقومقله رفعهٔ رفعت آرزوی محالدر، بو طوغری سوزدر؛ الڭ بیوك مکتب ومدرسەلرده اکمال تحصیل ایدنلردن اویله لرنی بیلورم که اوقودقلری علم رسمی سایەسنده آنچق باشنی صاقلیەچق بر خدمته کیچوب آنکله اکتفاایدرلر. اما اورتامکتبلری اکمال‌ایتمش، یااوز اوزنەاوقومش اویله هوسلیلر واردرکەعلم حقیقته عشقلری سایه سنده الڭ فضیلتلی صاحب علملرنڭ‌حمیتلی‌صاحب رفعت اولمشلردر. بو سببدن‌درکه اوز فکر مسلکلرینه اولان عشقلری سایه سنده بونچه ملیونلر ایچنده آنچق اون اونبش سقراط، افلاطون، امام‌ابوحنیفه، جعفر صادق، ماتریدی، ابن رشد، غزالی، ابن عربی، شیخ رومی شکسپر،

الفیه روی، بایرون، شیللر، غالیله، پاستور، ایدیسون وغیرلر، باشقه‌لرندن امتیاز ایدوب شهرت ونام ابدی کسب ایتمشلردر. ایشته ملا محمد بغدادینڭ بیان قیلدیغی عشق واستعداد بویله‌در. بو عشق ایسه هرکسنڭ استعداد وتربیه‌ء اولیه سنه کوره قایوسنی ابوحنیفه وجعفر صادق، قایوسنی غزالی وابن رشد، قایوسنی محی الدین وقایولرینی نیوتون وغالیله، قایوبرلرینی کمال ومدحت پاشا وسید طباطبائی ایلر. عشق وعشقنڭ خاصیتی بویله‌در. یوقسه عشق ظن ایتدیکڭز کبی دنیادن قطع علاقه ایدوب گه یا وصول الی الله زعمنده اولمق دگلدر.

(آخری وار).

مترجم: «محمد نجیب تونتاری»

تربیه و تعلیم

تعلیم وتربیه

(ابن مسکویه‌نڭ «تهذیب الاخلاق» نام اثرندن مقتبس)

اوچ تورلی نفس.

بنی بشرده اوچ تورلی روحانی قوت واردرکه: اول قوتلر «نفوس ثلاث» دینلور، برنچیسی «نفس بهیمیه»، ایکنچیسی «نفس سبعیه»، اوچنچیسی «نفس ناطقه» اولوب، اوشبو اوچنچیسی اولان نفس ناطقه انسانده اولغان، روحانی قوتلرنڭ اڭ اشرفی در. چونکه انسان اولگی ایکی قوتده حیوانلر ایله مشترك اولوب، نفس ناطقه سببلی باشقه حیوانلردن ممتاز اولور. بر آدمده نفس ناطقه قوتلی وغالب اولسه، انسانیتنڭ کامل درجه‌سنده اولور وبالعکس نفس ناطقه ضعیف اولوبده، نفس بهیمیه ایله نفس سبعیه غالب اولسه، انسانلر درجه‌سندن چیقوب، وحشی حیوان درجه‌سینه تنزل ایدر. لکن اوشبو قوتلرنڭ غلبه‌سی، انساننڭ اوز اختیارنده در. اگر تلاسه نفس ناطقه سنی باشقه نفسلره غالب ایدوب ملائکه درجه‌سینه ترقی ایدر. اگر بالعکس نفس ناطقه سینی مغلوب وقالان ایکی نفسنی غالب ایلسه، معاذ الله حیوانات وحشیه بلکه آندن بدتر درجه‌یه تنزل ایدر. حیوانلرنڭ بعضیسی ادبنی قبول گه استعداد سببلی، باشقه حیوانلردن افضل اولورکه اوشبواش حیوانلرده هم نفس ناطقه اولدقینه دلالت ایدر. انسانلرنڭ بعض جنسنڭ، نفس ناطقه ضعیف اولوب، مذکور ایکی نفس غالب اولورده، انسانیتنڭ اڭ صوڭ بلکه وحشی حیوان درجه‌سینه یقین درجه‌گه تنزل ایدر.

انسانلرنڭ بعض جنسنده، نفس ناطقه قوتلی، وباشقه نفسلر ضعیف اولور، بونلر هر تورلی خیر و سعادت گه مستعدلردر. حتی انساندن بعضیلری: شول درجه ترقی ایدرکه، حتی ملائکه‌دن بوقاری درجه‌گه ترقی ایدوب، الله تعالی طرفندن وحی گه مستعد اولورلر، جناب حق ایله بنده لری آراسنده واسطه اق ایترلر، (پیغمبرلر کبی) انسان ایچون موندن‌ده یوقاری درجه یوقدر.

نفس ناطقه ضعیف اولان آدملر ایکی نوع درکه

بر نوعسی نفس ناطقه‌نڭ مغلوب اولوی سببلی، هرتورلی وحشتنی قیلسه‌ده‌لکن ممکن قدر آدملرگه کوسترمازگه سعی ایتوب بویله بوزوق عملنی بر بخشی آدم کورسه آندن حیا ایلر وآنڭ حالینه غبطه ایدر. ایکنچیسی شول قدر حسیس اولورکه: قیلغان اشینه نادم اولوب، یخشی کشینڭ حالینه غبطه قیلمق، شویله طورسون بلکه بالعکس اوزینڭ مسلک خبیثنی مدافعه قیلماغه چالشور، اوزینی حقلی تابار.

نفس ناطقه نڭ اهمیتی. عاقل اولغان هر بر انسان اوزینڭ قوهٔ عاقله (نفس ناطقه) سینی باشقه قوتلرینه مالك قیلورغه سعی قیلمق تیوشدر، تا که نفس سبعیه ایله نفس بهیمیه، قوهٔ عاقله‌نڭ نفوذی تحتنده محکوم اولسونلر. بر آدم نفس ناطقه‌سینی، باشقه نفسلره، مالك وحاکم قیلمازسه، قولنده‌غی یاقوتنی اوتغه تاشلامق کبی بر عقلسزلق ایتمش اولور.

انسان هر وقت نفس ناطقه‌نڭ خواجه اولدیغنی بیلوب، باشقه قوت (نفس) لرینه حاکم قیلمق تیوشدرکه «نفس بهیمیه» ایله «نفس سبعیه» انسانی هلاکت چوقرینه توشرماسونلر. چونکه: مذکور ایکی نفسگه اختیار ویرلور ایسه آخری هلاکتدر. «نفس سبعیه» بر قدر ادب وتربیه‌نی قابل اولوب، نفس بهیمیه هیچ بر ادبنی قابل دگلدر. شول جهتله انسان اول نفس سبعیه سینی تحت تصرفینه آلوب، شول نفس معونتی ایله نفس ناطقه (نفس بهیمیه) نی تأدیب قیلسون، تا که انساننی هلاکتدن صاقلار. چونکه نفس بهیمیه هر وقت هلاکت وخطر طرفینه آلوب وارر. اگر شویله ایدبده، نفس بهیمیه‌گه خواجه اولسه، دنیا، وآخرت سعادتینه نائل اولور.

اگر بر آدم، بر ایذگولکنی نیت قیلوبده نفس بهیمیه‌گه ایاروب اشلامی قالسه، بر حکیمنڭ سوزینه مصداق اولور. حکیم دیور: «آدملر ایذگولك قیلورغه نیتده قیلورلر، ومع ذلك، نفس بهیمیه‌لرینه مغلوب اولوب، مذکور ایذگولکنی اونتورلر. شویله ایذگولکنی سویو، سو یماو علی السوأ اولورده قالور». مونڭ مثالی: قیوغه توشمش ایکی آدم کبی درکه: بری صوقر، وبری کوزلی اولدقی حالده توشمشلر. اوشبو قیو مسئله‌سنده آرتق عیبلی اولان کوزلیسی اولوب، صوقری بوجه معذوردر. کذلك بر آدم ایذگولکنی نیت قیلوبده، نفسینه ایاروب قیلمای قالسه، کوزلی اولا طوروب قیویوغه‌توشکان کبی‌اولور.

صانش معلملرندن: عبدالقیوم بهانف جولباقی.

مراسله ومخابره

اوفا شهرندن:

«دنیا» و«قبر» سوزلرینڭ ترکیچه لری وارمیدر؟ اولسه نیچوکدر؟

ذوالعینین

«شورا»: بعض لغت کتابلرنده کوردیکمزه بناء برنچسینڭ اسمی «آچون» و «اجون»، ایکنچی سینڭ اسمی‌ده «توکا» در.

اشعار:

قارتایغان «قنا» گلینه.

۱

عجب ! گل سین نی بولدی سیگا طاغن ؟
قوروب یافراقلرك ، کیبکان بوطاغك ،
قورولغان هم بوروشکان ، صارغایوب سبن
کیتوب یاشلك وقتلر— قارتایوب سین .
قایا کیتدی سینك آل چچکه لرك ؟
نیگه توکدك آلارنی ، چچکه‌له‌دك ؟
اوطورایدك تره‌ز توبده بانقده،
اوینك ایچی سنکله نورلانوبده ؛
یاشل یافراق ، قزل چچکه ایله‌ن سین
توشك کیروب طورایدك زورلانوبده .
قایا زینت ، قایا ایسك حاضرده ؟
قوت اوچرغچ سنك توسك حاضرده .
آلوب طشقه سنی آطوب به‌رزلر ،
بوبانقه‌دن عمرلك که سوررلر...

۲

تمام بتکان قوتك ، درمانکده
تیگانه‌ك یولداشك ، سویگان یارکده .
سنی حاضر یاراتمی دوست ـ یارانده
ایلکده صوسیبوب یورگان بالاکده
بوطاغکا اله ایدی اوقالوب ،
اوینی ایدی آز آزغنه صوصالوب
سنی کورگاچ حضور ، کیف تابایدی ،
کیتوب حسرتلری ، ایچدن یوغالوب
اوینچق بیرمه‌گاچ آنك آناسی
طورا ایدی سنك برله یوانوب .
« بویم بارماقلاری » دیوب قارا قاش
کویلوب ، یرلاب سیبه‌یدی صو قوانوب .
حاضر بولدك کفنده‌گی اولك سین ،
قوروب حیوان آشاماسلق بولوب سین .
بر اشکده یاراقسز طشقه آطارغه ؛
سکا اوخشی حاضرده‌گی تاتارده
کیتوب قولدن قدر ، قیمت ، نشانی ،
خراب ایتدی . . . . . .
سنك کبی ماتور ایدی آلارده
اوروب غیرت ، الوب قولغه جهاننی .

« ظریف البشیری »

متنوّعه :

•• قزان شهرنده عرب حرفلری ایله کتاب وقرأن باصار ایچون ۱۸۰۰ نچی ییل ۱۵ نچی دکابرده رخصت ویرلمشدر .

•• ایسپانیه موزه خانه لرنده عرب استادلری طرفندن ایشلانمش قلچلر اولنور . بونلرنك بعضیلرینك صاپلری فیل دیشندن ایشلانمشدر . پاریژ سرگیسنده بویله قلچلردن رضوان اسملی بر عرب استادی طرفندن اشلانمش بری آیری صورتده جالب دقت اولمشدر . قلچنك صابی خالص آلتوندن ایشلانوب تیمر ایله صابی آراسنده اولان یری فیل دیشی ایله زینتلنمشیدی .

•• یاشین یاشنلاب یغمور یاغدیغی وقتلرده آلتون ، کموش ، تیمر ، چنقو (تسینکو) ، باقر ، قورغاش کبی معدنلر ؛ قوروم وبیوك مناره هم آغاچلر اوزلرینه یاشین تارتوب طوررلر ، شونك ایچون یاشین وقتلرنده بو نرسه‌لرگه یاقین طوررغه تیوش دگل ؛ فقط نارات آغاچی صررسزدر . یاشین وقتنده ممکن اولورسه یفاك یاولق ایله باشنی اورتوب طورمق فائده‌لیدر .

کوبمو ایچه‌لر؟

اورتا حساب ایله بر ییلغه

روسیه‌ده هر کشی			آلتی یارم شیشه
انگلتره ده	»	۱۹	یارم
آمریقاده	»	۲۲	شیشه
بلجیقاده	»	۲۹	»
فرانسیه‌ده	»	۵۵	»

کملرنك بایلغی کوبمو؟

(یر، فابریقا ، بنا ، آقچه ، یول وباشقه‌لرنك بهالرن همه‌سن برگه قوشوب خلقنك صانینه بولگانده)

روسیه ده	کشی باشینه	ــــ	۱۴۸۳	صوم
گیرمانیاده	»	»	٤٧٤٠	»
فرانسیه‌ده	»	»	٦٢٢٥	»
آمریقاده	»	»	۸۰۰۰	»

اورتا حساب ایله یللق داخود :

روسیه‌ده	کشی باشینه	ــ	٦٣	صوم
انگلتره ده	»	»	۷۵۰۰	»
گیرمانیاده	»	»	۱۸۴	»
فرانسیه	»	»	۲۳۳	»
انگلتره	»	»	۲۷۳	»
آمریقا	»	»	۳٦٦	»

•• ترکیا سلطانی خزینه‌سنده اولان اصل تاشلرنك قیمتنی روسیه آقچه‌سی ایله ۸۰ ملیون صوملق دیه تقدیر ایته‌لر .

•• علم حیوانات ایله مشغول آدملر سوزینه کوره ایکیوز ایله اوچیوز ییل آراسنده یاشاوچی بالقلر وار .

«المقتبس» و«شورا»

مصرده چیقمقده اولان معتبر «المقتبس» مجله‌سی «شورا»نی تقریض ایتدیکی صوڭنده: «کاشکی شورا مجموعه سینك هر بر نومیرینه بور فورمه آرتدرلوب ، عربی عبارت ایله یازلنسه ایدی، روسیه اسلاملرینك علمی وادبی حاللرینی بیلورگه مشتاق اولوب طورغوچی تورلی مملکت مسلمانلری قاشنده اعتباری دخی بلند اولور ایدی» دیه‌در. محترم رفیقمزنك اوشبو خیر خواهلرینه تشکر ایتمك لذتلی بر وظیفه مزدر.

«شورا» نك پروغرامی غایت ایرکن ، «المقتبس» مرادینه موافق نشر اولنورغه مسلکی هم مساعد ایسه‌ده شمدیلکی روسیه‌ده اولان اسلاملرنك احتیاجلرینی کوز اوڭنده طوتارغه وآنلرنك حیات اجتماعیه‌لرینه دائر مسئله‌لر ایله مشغول اولورغه مجبوردر.

ناشرلری: محمد شاکر ومحمد ذاکر رامییفلر
محرری: رضاء الدین بن فخرالدین.

اورنبورغ، «کریموف، حسینوف وشرکتی» نك پاراوای مطبعه‌سی. Типо-лит. Т-ва Каримовъ, Хусаиновъ и Ко. Оренбургъ.